

ORGANIZAČNÍ VÝVOJ ROH 1945–1969

JIŘÍ POKORNÝ

Motto:

„Pro nás jako uvědomělé demokraty platí, že forma, organizační struktura a činnost, funkce odborů tvoří nedílnou jednotu. Jsou to jen dvě stránky téhož problému. Nemůžeme otázky odborové činnosti a odborové struktury stavět vedle sebe a řešit je odděleně...“

Evžen Erban v projevu na První celostátní konferenci ROH v lednu 1946¹

Na počátku byla NOÚZ

Podobu a vývoj organizační struktury i činnosti Revolučního odborového hnutí ovlivnily rozhodujícím způsobem protektorátní odbory, zejména Národní odborová ústředna zaměstnanců (NOÚZ), sdružující dělníky a soukromé zaměstnance. Tuto centrálu využívali nacisté k tomu, aby udržovali klid v závodech a stupňovali pracovní úsilí zaměstnanců. Není divu, že si získala hodně špatnou pověst.² Zakladatelé ROH se od ní tedy logicky distancovali, nemohli ale nepřevzít její členskou základnu i majetek a svým způsobem zdědili i určité organizační formy a způsoby chování.³ Těžko tomu ale mohlo být jinak, nešlo jen o bezprostřední návaznost jedné organizace na druhou, ale i podobné podmínky, v nichž obě organizace působily. Jak NOÚZ, tak ROH fungovaly v prostředí reglementovaného hospodářství, pod silným politickým tlakem, resp. se k vykonávání tohoto tlaku také hlásily. To předurčovalo i podobu jejich činnosti. Místo obhajoby bezprostředních zaměstnaneckých zájmů v podnikovém kolektivním vyjednávání, charakteristickém pro období do počátku II. světové války, se soustřeďovaly na intervence v státním a veřejném aparátu a zpestření života zaměstnanců pořádáním vzdělávacích, kulturních, tělovýchovných a rekreačních

¹ Jednotou odborů k socialismu. První celostátní konference Revolučního odborového hnutí v Praze ve dnech 11., 12. a 13. ledna 1946, s. 41. S uvedeným citátem lze souhlasit, organizační struktura každé instituce závisí na poměrech kulturních, politických, hospodářských. Proto jsem se nemohl zaměřit jen na ni. Na druhé straně není mnoho aspektů vývoje ROH dostatečně prozkoumáno; také jsem musel mít na paměti rozsah článku. Proto picházejí některé oblasti poněkud zkrátka – nevypočítával jsem např. názvy všech svazů a zejména jsem omezil pozornost, věnovanou vedoucím funkcionářům. Toto pojednání je proto třeba chápat jako dílčí příspěvek k budoucímu zpracování dějin československých odborů v letech 1945–1969 (resp. 1990). Článek byl zpracován v rámci grantu Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948, 2013–17, GA13-10279S (GA ČR).

² Např. Košický vládní program sliboval vedoucím funkcionářům NOÚZ vyšetřování jejich činnosti a soud. Na menší centrálu – Ústředí veřejných zaměstnanců si nikdo v této souvislosti nevzpomněl, protože se na rozdíl od NOÚZ držela (a mohla držet) v ústraní. Srov. Program nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků přijatý dne 5. dubna 1945 v Košicích. Praha 1945, oddíl IX.

³ Nejkritičtější se k NOÚZ vyjadřoval Zápotocký – také jako jeden z mála mezi nejvyššími funkcionáři ROH neměl s touto organizací nic společného, protože válku prožil v koncentračním táboře. Ale i on zdůrazňoval, že bylo naprosto správné, když ROH převzalo po NOÚZ a ostatních odborových organizacích majetek, členstvo apod. Všeodborový archiv ČMKOS Praha (dále jen VOA), fond Plenární zasedání ÚRO (dále jen Plen-ÚRO) 1/3, 5.–6. XI. 1945: Závěrečný referát s. Zápotockého na schůzi ÚRO konané 6. XI. 1945.

akcí. Tyto skutečnosti ovlivnily přirozeně i podobu práce odborového aparátu – nadšené, iniciativní odboráře, mobilizující do mzdových bojů, nahrazovali stále více a více korektní, pečliví úředníci.

V průběhu roku 1944 se v NOÚZ vytvořila skupina funkcionářů, navazující na program PVVZ, a prostřednictvím vysíláčky R3 (nejvýznamnější nekomunistické odbojové skupiny na konci války) se přihlásila Londýnu. Ústřední rada odborů, jak se nazývala, spojovala především sociální demokraty (Evžen Erban, Václav Cipro, Josef Kubát), komunisty (František Jungmann) a národní socialisty (František Koptán). Jak se později stále jasněji ukazovalo, klíčovou osobností mezi nimi byl Erban.

V okruhu ilegální ÚRO vznikly první plány jak organizovat odbory po válce. Základní představu si můžeme učinit na základě elaborátu Poválečná výstavba odborů, kterou v letech 1943–44 sepsal – pod svým krycím jménem Kos – Josef Kubát.⁴ Východiskem tohoto náčrtu je přesvědčení, že „námezdně pracující člověk“ byl v minulosti vždy nejvíce postihován všemi hospodářskými výkyvy, jejich kapitalisticko-liberalními řešeními i válečnými opatřeními. Proto si musí přát, aby „náležitou přestavbou všeho hospodářského dění bylo zabráněno jakémukoliv ohrožení jeho pracovní a tím i existenční základny.“ (Minimálně má požadovat zajištění slušně honorované práce.) Zabezpečení na stáří a v případě nemoci či další sociálně politická opatření z doby první republiky nemůže již považovat za dostačující. Pracující lid jako nejpobytější složka národa má naopak právo účastnit se budování lepší hospodářské i sociální budoucnosti národa.“ Odborové hnutí jako oprávněný mluvčí pracujícího lidu musí proto zasahovat jako rozhodující činitel do přestavby našeho hospodářského zřízení, na němž závisí i přebudování zřízení společenského. Za zásadní cíl hospodářské politiky vyhlášoval Kubát socializaci celého národního hospodářství. „Cesta k ní vede přes dalekosáhlý dozor pracujících nad výrobou, distribucí, jakož i nad rozdělením národního majetku a důchodu. Naším úkolem je hájiti v této periodě nároky pracujícího lidu ve všech zařízeních, která budou utvořena k řízení hospodářské politiky, a působiti iniciativně tak, abychom ke svým cílům dospěli co nejdříve. Musíme se prostě v těchto zařízeních náležitě uplatniti prostřednictvím svých zástupců. Naléhavá je zde otázka vyspělých spolupracovníků, kteří by byli s to, jednak čeliti rutinovaným zástupcům soukromokapitalistického zřízení, jednak převzít i v daném okamžiku vedení kteréhokoliv hospodářského celku či zařízení.“

Za stejně důležité považoval Kubát i zainteresování nejširších mas pracujícího lidu pro tyto úkoly. Dělnická třída se dříve o tyto záležitosti nestarala – teď si ale musí uvědomit, „že o její skývě chleba rozhoduje se nikoliv teprve ve výplatním sáčku, nýbrž u zeleného stolu ředitelů státní hospodářské politiky.“ Národohospodářským referátům, které před válkou hrály v odborovém hnutí celkem nepřilíš důležitou roli, musí být věnována nejvyšší pozornost. Neméně významné úkoly mělo odborové hnutí také v oblasti kulturní a vzdělávací, kde měl pracující člověk získat příležitost k důstojnému podílu na všech uměleckých a duchovních vymoženostech.

Všechny tyto náročné úkoly vyžadovaly přirozeně i patřičnou úpravu organizační struktury odborů. Hlavní věcí byla pro Kubáta jednota odborového hnutí – tu hodnotil tak vysoko, že našel určitá slova uznání i pro NOÚZ. Nezapíral, že jde o reakční organizaci, ale samotné sloučení bezpočtu dosud rozdělených odborových spolků odpovídalo zájmům a potřebám dělnické třídy: „Sešlo se členstvo z nejrůznějších skupin, dříve pestré politicky organisovaných, a zjistilo, že lze účelněji pracovat v jednom houfu, nežli ztrácti čas vzájemným hašteřením a otravováním. Byly to radostné okamžiky na schůzích, kde jedinci a celé masy spontánně slibovaly: sešli jsme se a již se nerozejdeme.“ Dobře provedená výstavba odborů vyžadovala přirozeně také náležitě vybavení pravomo-

⁴ VOA, fond Organizační oddělení ÚRO (dále jen ÚRO – Org), kart. 5/37: Poválečná výstavba odborů (podpsán Kos 1943–44).

cemi a jejich správné rozdělení, umožňující tam, kde to bylo potřebné, i zdravou decentralizaci. V čele odborů měla stát ústředna nadaná určitou veřejnoprávní mocí; měla především vazeit tříštění odborů. Za nevhodnější formu považoval veřejnoprávní korporaci po vzoru Ústředních svazů průmyslu nebo obchodu či Ústředního svazu nemocenských pojišťoven. Ústředna měla být rozdělena na 5 hlavních odborů – organizační, sociálně politický, národohospodářský, kulturní a rekreační a konečně personální. Dozor nad hospodařením ústředny měl provádět dozorčí výbor. Ústředna měla ustanovovat odborové svazy jako spolky. Nejvyšším orgánem svazu měl být sjezd, konaný jednou za pět let a volící další orgány (předsedu, předsednictvo a představenstvo). Organizačně se měl svaz členit stejně jako ústředna (tj. na onech 5 hlavních odborů). Spolupráci odborových svazů měly usnadňovat jednotné příspěvky, jednotné podpůrné řády a podle stejných zásad vedená administrativa, hospodářská správa a evidence členstva.

Nad ústřednou a svazy měla působit ještě jedna, v pravém slova smyslu vrcholná instituce – Ústřední rada odborů. Ta měla určovat zásadní směrnice pro činnost ústředny i svazů. Jejimi stálými členy by byli předsedové ústředny a svazů, vedoucí tajemníci pěti hlavních odborů ústředny a svazů. ÚRO měla zřizovat ještě další typ orgánů – totiž teritoriální orgány, krajské a místní rady, složené ze zástupců svazů z dané oblasti. Jako základní jednotka odborů měly pracovat závodní skupiny, vytvářející v dané lokalitě místní svazové skupiny.

Vedle svazových a teritoriálních orgánů počítal Kubát ještě s existencí hospodářských a dalších podniků, které dříve provozovaly spíše svazy – ukázalo se ale, že je výhodnější je spravovat centrálně.

Kubát předpokládal, že členství v odborech bude dobrovolné (a samozřejmě pro všechny členy velmi výhodné). O nuceném členství neuvažoval. Silné odborové organizace by jistě dokázaly indiferentnost zcela zlikvidovat, ale Kubát nepředpokládal, že by k tomu přikročily. Na druhé straně uvažoval o tom, že odbory mohou požadovat „povinné placení tzv. sociálně-politického příspěvku všemi pracujícími, který by byl srážen z mezd podobně jako pojistné a daně. Odborové hnutí, jakožto reprezentant nejvýznamnější složky národního celku, má totiž plně oprávnění dožadovati se stejné pomoci podniků pro svou administrativu jako svazy zaměstnavatelské.“ Za takových okolností by se příspěvky mohly výrazně snížit. Ostatně administrativa, pokud by byla vykonávána jednotně, by také mohla přinášet nemalé úspory.

Funkcionáři nových odborů by přirozeně museli odpovídat těm nejvyšším nárokům, museli by se vyznačovat zkušeností, iniciativností a spolehlivostí, do značné míry by se zde ale otvíral prostor pro mladé lidi. To, co se zdá poněkud jako protimluv (zkušenost – mládí), se vysvětluje mj. i tím, že činovníci, kteří působili v dosavadních odborech, by se museli podrobit prověrkám čestného soudu, který by zkoumal případná provinění.

Návrhy, obsažené v tomto elaborátu, se po osvobození více méně realizovaly, mimo jiné jistě také proto, že se nelišily příliš od dosavadního stavu, charakterizovaného silným postavením ústředny a teritoriálních útvarů, slabším, odvozeným postavením svazů atd. Vytvářet zásadně nové struktury nebylo potřeba – v budoucnosti se jen nerozlišovalo mezi ústřednou a ÚRO. Také mnoho schopných pracovníků se dalo převzít.

Nová odborová organizace se prohlašovala za dědičku všech odborů působících v českých zemích, zároveň ale vystupovala jako nová síla, naplněná dosud nevídaným sebevědomím, zcela odpovídajícím představám Josefa Kubáta, který v závěru své práce prohlašoval: „Odbory, jak byly v dřívějších kapitolách popsány, musí být hnutím s náplní zcela novou, která nebude mít nic společného s politikou stálých ústupků a kompromisů, s politikou prosebníka u dveří vládní moci. Tím, že se chceme státí rozhodujícím činitelem při řízení všech věcí veřejných ať již přímo nebo prostřednictvím dělnické strany, běheme na sebe zcela jinou tvářnost, používáme zcela nových method taktických. Nesmíme se při prosazování svého okamžitého programu zaleknouti opozice se strany zástupců kapitalismu a libera-

lismu a vzburcovati pracovní masy pro jeho splnění tak mocně, že nebude síly, která by nás mohla zastavit. Nesmíme se dáti oklamati předstíranými demokratickými a humanitními fanfárami těch, kteří by těchto krásných hesel chtěli zneužívat pro udržení vlastní moci.

Ano, jsme demokraté: proto žádáme jménem převážně většiny národa její spravedlivý podíl na veřejné moci a národním důchodu. Nezakolisáme-li při této cestě, získáme záhy veškerý pracující lid pro své cíle.“

1945: Budování organizace

Na své první oficiální, leč stále ilegální schůzi se ÚRO sešla 1. května 1945, na veřejnost vystoupila (nehledě na některé dřívější letáky) až v květnovém pražském povstání, kdy se stala součástí České národní rady, což přirozeně velice posílilo její legitimitu. Od ČNR dostala 6. května 1945 pověření, aby převzala všechny odborové organizace a ujala se jejich likvidace. Existenci ÚRO a její nástupnictví po předchozích odborových útvech vzalo na vědomí i Ministerstvo vnitra výnosem z 19. května 1945 (č. IV-3111-19/5-45-1). Nemalý majetek dokázala ÚRO ještě zaokrouhlit převzetím majetku Deutsche Arbeitsfront na československém území.

Pro legitimitu nové organizace měla klíčový význam skutečnost, že do jejího čela byl zvolen Antonín Zápotocký, který se právě vrátil z koncentračního tábora.⁵ Jako jediný významný odborový předák přežil nezkompromitován z první republiky a těšil se nepochybné autoritě, dané do značné míry i rodinnými tradicemi. Generálním tajemníkem se stal o generaci mladší Evžen Erban, nepochybně velmi schopný organizátor, jenž se sice formálně hlásil k sociální demokracii, ale ve skrytu již úzce spolupracoval s KSČ. Komunisté tak získali v nových odborech dvě klíčová místa. I ostatní významné pozice v představenstvu (později předsednictvu) a presidiu (později sekretariátu) byly většinou obsazovány bývalými funkcionáři Rudých odborů nebo odboráři, hlásícími se k sociálně demokratické nebo národně socialistické levici, např. František Jungmann, Václav Cipro, Josef Kubát, Jiří Síla, Růžena Volínová, František Vavříčka, František Koktán, Josef Jura, Josef Kolský, Jaromír Hlaváček, František Malík, Otakar Wunsch.

Své postavení si ÚRO posilovala jednoznačným zapojením do politického systému poválečného lidově demokratického, socializujícího Československa. Odbory dávaly zřetelně najevo, že souhlasí s dosavadními změnami v politické orientaci ČSR, že podporují Košický vládní program a jako pevná součást Národní fronty se staví za všechna opatření, vedoucí k uskutečnění socialismu. Velký důraz kladly zejména na znárodnění – podle Antonína Zápotockého „velkou bitvu o výstavbu nových výrobních řádů“. Také vláda Národní fronty se chovala k odborům s velkým respektem, hned po návratu do Prahy navštívili její přední členové v čele s předsedou vlády Zdeňkem Fierlingerem ÚRO a potvrdili mimořádně významné místo odborů v mechanismu nového státního uspořádání.

V duchu „nové odborové politiky“, jak ji formulovat Antonín Zápotocký, prosazovalo vedení odborů názor, že zlepšení životní úrovně se nedosáhne pouhým tlakem na mzdy, ale především rozšířením výroby a zvýšením produktivity práce. Pod heslem Roztočte kola výroby! se odbory podílely na hospodářské rekonstrukci státu a organizovaly různé brigády (uhelné, žnové, k opravě zemědělské techniky apod.) a další aktivity k překonání hospodářských potíží. Takový postup odpovídal představám o nové době, vyžadující nová řešení, byl považován za státotvorný a získával sympatie a podporu.

Působení sjednocených odborů zesilovala jejich vysoce profesionální propagandistická práce, která využívala všech dostupných prostředků – filmu a rozhlasu, novin (zvláště dení-

⁵ Antonín Zápotocký dorazil do Prahy 30. května 1945. Ještě v den příjezdu se domluvil s Klementem Gottwaldem, že bude pracovat stejně jako před válkou v odborech. Předsedou ÚRO byl zvolen 7. června. Šumberová, Ludmila: Antonín Zápotocký 1884–1957. Praha 1984, s. 92–93.

ků Práce a Práca) i časopisů, plakátů, letáků a nástěnek. Do všech významných hospodářských i veřejných institucí jmenovala ÚRO své zmocněnce, kteří ovlivňovali činnost těchto zařízení v intencích odborové politiky a získávali důležité informace.⁶

ÚRO se v poválečné době opírala hlavně o závodní rady, které se z jejího podnětu začaly ještě v květnu 1945 tvořit v závodech s více než 20 zaměstnanci. Závodní rady měly vykonávat kontrolu výroby a správy podniku (a tak vlastně omezovaly práva majitelů), staraly se o bezpečnost práce a uspokojování potřeb pracujících, zejména hrály rozhodující roli při dosazování národních správ, přitom měly stále pečovat o obnovu výroby. Na tom, že se výroba v mnoha závodech rozeběhla ještě v létě, měly nemalý podíl. Právní základ dala závodním radám vyhláška ÚRO z 12. května 1945, potvrzená později ještě dekretem prezidenta republiky z 25. října 1945.

ÚRO se ale zároveň snažila doplnit a posílit vlastní organizační základnu. Zájem o vstup do silné a prestižní organizace byl velký, ale musel být také stimulován náborářskými akcemi, které neprobíhaly bez obtíží. Na schůzi organizační komise 10. září 1945 zazněly např. stížnosti, že z 600 závodů, které dostaly jednoduchý dotazník, se vrátilo jen 320 odpovědí a jen ve 120 byla založena odborová organizace nebo že z 1,5 milionu přihlášek přišlo vyplněných jen 110 000. Přes určité potíže rostl počet členů závratným způsobem, mezi květnem a koncem roku 1945 se zvětšil dva a půlkrát, z 565 413 osob na 1 442 816.⁷

Jednotné odbory vznikaly na základě zásady jeden závod – jedna odborová organizace; v této organizaci měli vedle sebe pracovat příslušníci všech kategorií zaměstnanectva bez rozdílu kvalifikace či působnosti, tedy dělníci společně se zřizenci a úředníky. Odborové organizace přijímaly příslušníky všech (povolených) politických stran, ty ale jako celek nesměly v odborech působit. Odborové hnutí se tedy deklarovalo jako nadstranícké, ale nikoli jako nepolitické – jasně se stavělo, jak již řečeno, do služeb socialismu. Rostl v nich také naprosto zřetelně vliv komunistické strany, tento vliv se ale neprojevoval institucionálně, deklarativně, nýbrž prostřednictvím komunistů, kteří v nich zaujali většinu rozhodujících míst. Strategii a konkrétní taktiku domlouvali na schůzích Odborové komise, působící v rámci ÚV KSČ.

V roce 1945 byla struktura odborových orgánů ještě nestabilní a úplně se neustálila ani terminologie. Získat přehled o jednotlivých orgánech, jejich složení a kompetenci se snažilo několik návrhů, projednávaných v Organizačním oddělení a ostatních orgánech ROH. Není možné je probírat úplně do detailů, mj. i proto, že všechny nebyly stejně podrobné, některé také ani nebyly datované. V zásadě je možno vývoj organizační struktury v roce 1945 shrnout asi následovně:

Rozhodujícím orgánem měl být všeodborový sjezd. Do něj a mezi sjezdy měla hnutí řídit na svých plenárních zasedáních Ústřední rada odborů. Původně (25. července) se předpokládalo, že v ÚRO bude zasedat asi 40 osob a bude se skládat z členů ilegální ÚRO a zástupců jednotlivých odborů (tedy vlastně svazů) a prozatímních krajových útvarů, tedy krajských odborových rad. Měla se scházet jedenkrát za měsíc. Zhruba za měsíc (21. srpna) už mělo jít o orgán stočlenný, který měl konat schůzi jednou za dva měsíce.⁸ Pomineme-li první oficiální, ale stále ještě ilegální schůzi 1. května 1945, sešla se ÚRO poprvé 16. května 1945. Na tomto zasedání představitel odborů vyjádřili odhodlání vybudovat odborové hnutí jako největší sílu ve státě, podporující nový politický kurz obnoveného státu, dělat velkorysou politiku v prospěch pracujících a přispívat k jejich kulturnímu i vzdělanostnímu růstu. Na další schůzi ÚRO byl nejprve zvolen předsedou Antonín Zápotocký. Na každé další schůzi ÚRO

⁶ Srov. např. VOA, f. Agenda sekretariátu 1/7: Jmenování funkcionářů ROH, důvěrníků a různých institucí.

⁷ VOA, f. ÚRO-Org, 5/38: Zápis ze schůze organizační komise 10. IX. 1945; VOA, f. P-ÚRO 3/28, 28. II. 1947.

⁸ VOA, f. ÚRO-Org: Revoluční odborové hnutí /ROH/ – Prozatímní struktura a Prozatímní organizační struktura revolučního odborového hnutí /ROH/ (5/37-1).

pak přednášel předseda zásadní referát o politické a hospodářské situaci a úkolech ROH, s druhým hlavním referátem vystupoval Evžen Erban, který často mluvil o organizačních a mezinárodních záležitostech, zejména o vztahu k Světové odborové federaci, o situaci v Německu apod. Všechna vystoupení měla velkou publicitu v tisku a rozhlasu.

Na druhém místě v hierarchii orgánů stálo představenstvo, volené z členů ÚRO. Tento orgán v počtu 20 osob měl řídit odborové hnutí mezi schůzemi ÚRO. Zpravidla se scházel jednou za 14 dní. Svou činnost zahájilo představenstvo až v srpnu 1945.

Třetím řídicím orgánem bylo prezidium, které fungovalo od prvních květnových dní. Na své první schůzi, jejíž průběh je písemně zaznamenán, se sešlo 13. května. Prezidium řešilo všechny možné otázky, tak např. 26. května 1945 bylo „čteno udání na oficiála Hrzů, že po atentátu na Heydricha nadával prezidentu Dr. Benešovi“ – ale zároveň „s. Kubát upozorňuje na nutnost vytvořit plán na obsazování míst a vysílání pracovníků ÚRO do bývalých Sudet“.⁹ V prvních schůzích se řešil především nábor nových pracovníků do aparátu. Zpočátku bylo prezidium docela malé, složené z vedoucích činitelů ilegálního ÚRO a jejich nejbližších spolupracovníků z NOÚZ a ÚVZ, později se rozrůstalo o nové členy, kteří přicházeli z koncentračních táborů nebo ze zahraničního odboje. Evžena Erbana, Františka Jungmanna, Václava Cipra, Rudolfa Jiráka, Karla Vika, Josefa Kubáta a Růženu Volínovou doplnili nejprve další ilegální pracovníci Josef Knap, František Koktán, Ladislav Koubek. Z koncentračních táborů přišli Josef Jura, Otakar Wünsch, Jaroslav Pixa, Augustin Kliment a již několikrát uvedeny Antonín Zápotocký, ze zahraničního odboje Josef Kolský a František Malík.¹⁰

Když vzniklo představenstvo, převzalo část úkolů prezidia, které se naopak zmenšilo na velmi úzký okruh několika vedoucích funkcionářů (Zápotockého, Erbana, Cipra, Kubáta, Kolského, Koktána apod.). Úkolem tohoto orgánu bylo vyřizovat běžnou agendu, související s řízením hnutí. O zásadních otázkách měl rozhodovat tehdy, když hrozilo nebezpečí odkladu. Scházel se podle potřeby.¹¹

Pro ústřední orgány představovaly zásadní pomoc (ústřední) odborné komise. Působily na jednotlivých pracovních úsecích. Spolupracovaly zejména s prezidiem, jemuž (příp. jeho prostřednictvím) předkládaly iniciativní návrhy, zpracovávaly z jeho příkazu důležitá stanoviska, udržovaly kontakty s příslušnými státními a samosprávnými úřady a podniky. Na činnost komise dohlížel určený člen prezidia. Ústřední komise mohly zřizovat dílčí komise. V čele komise stál předseda, spolupracující s předsedy dílčích komisí. Personál komisím do dávala odpovídající (stejnomená) oddělení, která tvořila součást ústředního sekretariátu.

Počet a přesné složení komisí kolísal, pro příklad uvádím návrh rozvržení komisí podle materiálu Revoluční odborové hnutí (ROH) – Prozatímní struktura z 25. června 1945.¹²

- I. Ústřední komise organizační. (Součástí komise pro závodní milice)
- II. Ústřední komise sociálně-politická (Součástí komise sociálně pojišťovací; komise sociálně zdravotní; komise pro ochranu zdraví a bezpečnost práce; komise soukromozaměstnanecká; komise pro sociální záležitosti veřejných zaměstnanců; Vědecký ústav pro sociální a hospodářský výzkum)
- III. Ústřední komise národohospodářská (Součástí komise finanční; komise průmyslová; komise pro zahraniční obchod; komise pro vnitřní obchod; komise plánovací; komise zemědělská; komise družstevní; komise pro organizaci stavebnictví; Vědecký ústav pro sociální a hospodářský výzkum)
- IV. Ústřední komise hospodářsko-finanční (Součástí oddělení členské; Technický sbor)

⁹ VOA, f. Sekretariát (dále jen S-ÚRO), 1/1, 1/2, 13. a 26. V. 1945. (Presidium bylo později přejmenováno na sekretariát. Tento název pak byl použit pro celý fond.)

¹⁰ Bojem a prací k vítězství socialismu. Zpráva o činnosti Revolučního odborového hnutí k k I. všedoborovému sjezdu, Praha 1946, s. 29.

¹¹ VOA, f. ÚRO – Org. 5/37-1: Prozatímní organizační struktura revolučního odborového hnutí /ROH/.

¹² VOA, f. ÚRO – Org.: 5/37-1: Revoluční odborové hnutí /ROH/ – Prozatímní struktura.

- V. Ústřední komise kulturní (Součástí komise divadelní; komise hudební; komise výtvarná; komise pro závodní kluby a kulturní domy; komise pro zotavenou pracujících; komise pro tanec; komise filmová; komise pro ochotnictví a lidové zábavy; komise rozhlasová; komise pro kulturní tisk; komise přednášková a studijní; komise knihovní; pro podnikovou tělovýchovu)
- VI. Ústřední komise pro odborné vzdělání
- VII. Ústřední ideová komise (Součástí měl být Ústav pro studium dělnického hnutí a socialismu)
- VIII. Ústřední tisková komise (Součástí redakce časopisů)
- IX. Ústřední komise mládeže
- X. Ústřední komise žen
- XI. Ústřední komise personální
- XII. Ústřední zahraniční komise
- XIII. Dozorčí výbor

V dalším materiálu byly komise žen, mládeže či zahraniční zařazeny do organizační.

V době mezi květnem 45 a únorem 48 měla zřejmě největší význam Národohospodářská komise. Kromě již uvedených činností vypracovávala situační zprávy o stavu průmyslu, zásobování, zemědělství, finančních otázkách a ostatních národohospodářských problémech. Do všech významných hospodářských organizací a úřadů delegovala své pověřence, kteří jí zajišťovali kontrolu těchto institucí a s jejichž pomocí získala ROH hned po osvobození přehled o stavu československého hospodářství. Kromě toho se věnovala i otázkám praktického charakteru, např. organizování brigád, výrobních výborů a řízení zlepšovatelského hnutí. Řešila také naprosto konkrétní problémy: v roce 1945 např. dopravní situaci, zejména nedostatek vagónů. Hlavním a nejméně úspěšněji splněným úkolem, na němž se podílela, bylo dosazování národních správ a vůbec organizace znárodněného průmyslu.

Komisi zastupovala Ing. Růžena Volínová (resp. Volínová-Bernardová), která byla také členkou presidia a představenstva. Růžena Volínová byla členkou komunistické strany, ale také manželkou významného sociálně demokratického představitele Viléma Bernarda, který se profloval spíše jako stoupenec levice, ale zároveň nezávislého postavení této strany. Proto nebyla považována za zcela spolehlivou.¹³ Do čela komise byl proto postaven i komunista dr. Otakar Mrázek.

Komise se zabývala i velice specializovanou, někdy i přímo teoretickou činností – při Národohospodářské komisi působil dokonce Výzkumný ústav, v němž pracovalo několik žáků významného levicového (ale nemarxistického) meziválečného ekonomy, profesora Josefa Macka. Jeden z nich, Ing. Jaroslav Halhuber – Habr, tento ústav vedl.

Vliv Ústřední rady odborů zasahoval i do oblasti kultury. Podle představ hlavního odborného orgánu – Kulturní komise, vedené zpočátku překladatelem Františkem Jungmannem, měly odbory prosazovat, aby se v kulturním životě národa náležitě dbalo kulturních potřeb dělníků a zaměstnanců. Celý kulturní život národa měl být jednotně a plánovitě řízen, kontrolován lidově-demokratickým státem a veden z pohledu odborů jedině správným, pokrokovým směrem. Odborová kulturní politika měla dále za úkol pomáhat odborovým organizacím na závodech a závodním radám při konkrétní organizaci kulturního života pracujících. Podporovaly se přitom ty aktivity, které byly v dělnickém hnutí již běžné, např. zakládání a udržování knihoven. Odbory se ale také pokoušely např. prosadit, aby divadelní a filmové podnikání bylo zbaveno vlivu soukromých podnikatelů, kteří na kulturní tvorbu nahlíželi údajně jen jako na záležitost křeftu a zisku. V tomto směru dosáhly mimořádného úspěchu a výrazným způsobem se podílely na znárodnění filmu dekretem presi-

¹³ Oba odešli brzy po Únoru do emigrace ve Velké Británii. Srov. Bernard, Vilém – Volínová, Růžena: Pohled zpět – Kde básníkům se poroučí. Život ve věrech 20. století. Praha 2003.

denta republiky z 11. srpna 1945. V prvních měsících po osvobození na sebe dále upozornily především převzetím několika divadel v Čechách do vlastní režie. Tento spektakulární čin byl oprávněn skutečností, že bez jejich finanční injekce by v těchto divadlech nebylo možné zahájit provoz. Snaha učinit je „veřejnými kulturními ústavy, tj. zařízeními státně politické výchovy“ se však neseťkala s úspěchem; s představou, že dobré divadlo nemůže být ziskové, se asi opravdu nedá žádné divadlo trvale provozovat.

Impozantní, rozmáchlá a finančně neobyčejně náročná kulturní aktivita odborového hnutí byla podrobena revizi na I. všeodborovém sjezdu r. 1946. Kulturní činnost ztratila svůj všeobecný charakter a byla mnohem více podřízena konkrétním požadavkům odborového hnutí na ideovou výchovu pracujících a upevnění pracovní morálky v zájmu plnění dvouletého plánu. Kulturní činnost se měla mnohem více orientovat na závody. Tato orientaci měly přispět v první řadě právě závodní kluby, zakládané jako místa vhodná pro pořádání přednášek, provoz knihoven, čítáren a konání schůzek zájmových kroužků.¹⁴ Revoluční odborové hnutí působilo na celém teritoriu státu. Územně se dělilo na kraje, okresy, místa a závody. Na nejnižší úrovni se ROH organizovalo na závodech. V každém závodě, zaměstnávajícím nejméně 20 zaměstnanců, působily zásadně dva orgány ROH. Prvním byla již zmíněná závodní rada, druhým základní odborová organizace (skupina), jejíž výbor prováděl běžnou odborovou práci, např. nábor členstva, jeho evidenci, pečoval o řádné placení členských příspěvků, udržoval styk členů s různými složkami a orgány ROH apod. Nezasahoval do vnitřních poměrů v podniku ani do působnosti ZR. Sledoval pouze její činnost a závažné okolnosti podle svého uvážení sděloval vyššímu orgánu ROH. V jednotlivých místech uvnitř okresu se na všeodborové konferenci činovníků závodních a místních organizací ROH a ZR volila místní odborová rada. V ní měly být zastoupeny všechny kategorie pracujících i nejdůležitější pracovní odvětví. Podle stejných pravidel vznikaly na úrovni okresů a krajů adekvátní orgány, tedy okresní a krajské odborové rady. V jejich čele stálo předsednictvo s předsedou jako pracovní orgán a sekretariát s okresním / krajským tajemníkem jako výkonný orgán. Krajská odborová rada – KOR si pro jednotlivé důležité agendy vytvářela komise (organizační, sociálně politickou, národohospodářskou, hospodářsko-finanční, kulturní, pro odborné vzdělávání, tiskovou, žen, mládeže apod.), okresní odborové radě – OOR stačili důvěrníci.

Konečně se přistoupilo i k vytváření odvětvové, svazové struktury. Ta platila v zásadě za nejpřirozenější – svazy představovaly vždy pevný základ hnutí, zastřešující jednotlivé odborové organizace, jimž poskytovaly všestrannou pomoc při kolektivním vyjednávání, mzdových bojích či dalších příležitostech; na základě dohody spřízněných svazů vznikaly odborové centrály.

ÚRO však již vznikla jako ústředna bez opory ve svazech, chápala se – v důsledku revoluční minulosti – jako zdroj legitimacy. Budování svazů se tedy nabízelo samo sebou, jako logické, odpovídající dosud běžným postojům. Vrcholní politici ÚRO se však na takový postup dívali s velkým znepokojením. Obávali se, že svazy budou zdůrazňovat význam vlastního odvětví na úkor ostatních a celku, a vůbec budou mít sklony k separatismu; ještě více však měli strach z toho, že v některých svazech by mohly získat převahu jedinci spojení s předválečnými poměry a kritičtí k současnému kurzu. Ti by pak mohli odborovou jednotu rozložit. Ze stejného důvodu ostatně zrušila – na doporučení okupantů – svazovou strukturu i NOÚZ¹⁵ a místo jednot (jak se tehdy říkalo svazům) zavedla tzv. odborné skupiny, které ve všem závisely na centrále a jejichž vedoucí patřili k jejímu aparátu.

¹⁴ Pokorný, Jiří: Kulturní komise Ústřední rady odborů. In: Svobodný, Petr – Zilynská, Blanka (vyd.): Věda v Československu v letech 1945–1953. Sborník z konference. Praha 1999, s. 225–232.

¹⁵ O zrušení jednot rozhodl výměr Ministerstva vnitra ze dne 23. prosince 1941, č. j. D-3111/12 1941 – VI. ÚVZ pak musela tento krok napodobit. Výnos pro ÚVZ měl číslo D-3111-17/4-42-V/5. Srov. též Reorganisační odborového hnutí veřejných zaměstnanců provedena, Veřejná služba 10. května 1942, č. 5.

Vztah ÚRO ke svazům byl prostě schizofrenní. Na jedné straně se s nimi nemohlo nepočítat, a proto již na druhé schůzi prezidia 21. května 1945 referoval Cipro o 23 „zatímních ústředních výborech“ a osobách, které měly být pověřeny jejich zorganizováním. Ale nejistota, které ohledně svazů panovala, byla zjevná, projevovala se mj. tím, že na zasedáních organizačního oddělení zaznívala varování před tajnými schůzkami představitelů bývalých veřejnozaměstnaneckých svazů, kteří uvažují o vytvoření svébytné centrály, nebo před finanční silou svazů. Nakonec se ani nedoporučovalo užívat výrazu svaz a místo toho se mluvilo o „odborech“, „komisích“, resp. o „ústředních výborech odborů“ apod. Tyto „odborní“ či „komise“ měly získat pracovní autonomii, měly být stále ve styku se zaměstnanci, reagovat na jejich podněty, zejména sociální povahy, měly se angažovat v budovatelské práci. Přitom ale měly zůstat připoutány k centrále, která by jim – jako svým „pomocným orgánům“ – přidělovala finanční prostředky v podobě kvót.¹⁶ Stejný vztah, jaký měly k centrále „ústřední výbory“, měly udržovat i odpovídající svazové orgány k OOR či KOR.

Není sporu o tom, že v tomto ohledu ÚRO nejméně napodobovala NOÚZ. Na druhé straně ÚRO se svazy počítala přece jenom více, více si od nich slibovala a umožnila jim jistotu, byť kontrolovanou, omezenou činnost. Důvod byl celkem jednoduchý, pragmatický – jednotou rostoucího hnutí vyžadovala určité ventily, umožňující samostatné a iniciativní jednání, podchycení různých zájmů a jejich svedení do jednoho řečiště. Nutnost určité decentralizace, akční si uvědomoval jednoznačně Zápotocký: „Neuděláme-li to, a to co nejrychleji, uduší se centrála pod návalem práce a odpovědnosti a zkrachuje.“¹⁷

1946: Definitivní zajištění

Definitivní podobu dostala organizace československých odborů v roce 1946. Nejprve, v lednu 1946, proběhla celostátní konference, která vystavila všem vůdčím činitelům ROH absolutorium a potvrdila dosavadní organizační opatření.¹⁸ Na této konferenci byla zvolena ÚRO, do té doby doplňovaná jen přibíráním nových členů. To byl velmi důležitý krok, protože se ÚRO stále vyčítala nedemokratičnost – a skutečnost, že nejméně významnější odborový orgán nebyl zvolen, se všem kritikům hodila. Následující plenární schůze 30. ledna 1946 potvrdila volbu předsedy a generálního tajemníka a bylo zvoleno předsednictvo. Na této schůzi bylo také ustaveno čtyřicetičlenné představenstvo, složené z představitelů vedení, komisí a odborových svazů.¹⁹

Podobu odborové organizace zafixovaly stanovy Revolučního odborového hnutí, přijaté na I. všeodborovém sjezdu 19.–22. dubna 1946.²⁰ Působnost ROH se vztahovala na celé území Československé republiky. Na sjezdu tedy došlo k definitivnímu spojení české a slovenské odborové organizace. Účelem ROH bylo „sdužovati pracující lid, zajistiti mu účast na výstavbě lidové demokracie a vésti jej v boji proti kapitalistickému vykořisťování“. Dále mělo ROH pečovat, aby každý pracující plnil řádně své povinnosti v hospodářském životě, aby mu bylo zajištěno právo na práci a postavení, odpovídající jeho zásluhám a schopnostem, spravedlivá odměna za práci, všestranné sociální zabezpečení, právo na řádné bydlení, na oddech po práci a na kulturní život. Proto také hodlalo budovat a spravovat sociální, zdravotní, odborně vzdělávací a kulturní zařízení ve prospěch pracujících. Aby mohlo tyto

¹⁶ VOA, f. Org.-ÚRO 5/38: Zápis schůze organizační komise z 31. X. 1945.

¹⁷ Antonín Zápotocký, *Ideové a organizační úkoly jednotných odborů*. Projev na plenární schůzi ÚRO 18. VIII. 1945. In: Zápotocký, Antonín: *Nová odborová politika*. Praha 1948, s. 48.

¹⁸ Jednotou odborů k socialismu. První celostátní konference Revolučního odborového hnutí v Praze ve dnech 11., 12. a 13. ledna 1946. Tato konference se konala především proto, aby všeodborový sjezd se nemusel zabývat organizačními záležitostmi. Odbory potřebovaly, aby se organizace potvrdila co nejrychleji.

¹⁹ VOA, f. Plen-ÚRO 2/4, 30. I. 1946.

²⁰ Stanovy Revolučního odborového hnutí, schválené I. všeodborovým sjezdem konaným ve dnech 19.–22. dubna 1946. In: *Stanovy Revolučního odborového hnutí*. Praha 1971, s. 1–22.

cíle splnit, mělo ROH uplatňovat požadavky pracujícího lidu při legislativním procesu a při výkonu hospodářské, sociální, zdravotní a kulturní správy, vysílat zástupce do orgánů veřejné správy, soudů a jiných poradních sborů. Pracující mělo ROH rovněž zastupovat před soudy, správními úřady a vůči všem jiným právníckým a fyzickým osobám. ROH si dále nárokovalo řídit činnost závodních zastupitelstev, organizovat a usměrňovat použití prostředků svěřených k ochraně práv pracujících, pečovat o jejich zdraví, odborné vzdělávání či kulturní zájmy. Zamýšlelo provozovat divadla, pořádat divadelní představení, zábavy, vydávat knihy a časopisy atd. atd.

Nejvyšším orgánem ROH byl všeodborový sjezd, složený z delegátů svazů a okresních odborových rad. Všeodborový sjezd měl vydávat a měnit stanovy ROH, zásady programu, volit předsedu, generálního tajemníka, Ústřední radu odborů a dozorčí radu. Nakonec se měl i usnášet o rozjetí ROH.

Mezi sjezdy řídila ROH stodvacetičlenná Ústřední rada odborů. Při volbě členů tohoto orgánu mělo být dbáno odpovídajícího zastoupení svazových a všeodborových orgánů, přičemž podíl svazových měl být vyšší. Slovenským odborům náleželo zastoupení podle počtu členů, nejméně však pětinové. ÚRO určovalo podle zásad, určených sjezdem, základní linii odborové činnosti, vykládalo stanovy, zakládalo závodní a místní skupiny ROH, rozhodovalo o zřízení a rušení svazů, ústředních komisí, o finančních opatřeních. Vydávalo časopisy, knihy, statistiky, přijímalo a propouštělo zaměstnance. V neposlední řadě také schvalovalo zásadní usnesení Slovenské odborové rady. ÚRO volila ze svého středu představenstvo, které kromě předsedy a generálního tajemníka a jejich náměstků čítalo 40 členů. V něm měli být slovenští odboráři zastoupeni nejméně 5 členy. Skládalo se ze zástupců svazů, doplněných předsedy ústředních komisí, mládeže a žen. Představenstvo rozhodovalo o závažných otázkách, týkajících se ROH, pokud nepříslušely všeodborovému sjezdu či plenární schůzi ÚRO, nebo v těch případech, v nichž ÚRO přenesla na představenstvo odpovědnost. Posledním orgánem spravujícím záležitosti ROH, bylo presidium, působící jako výkonný a odpovědný orgán představenstva. Skládalo se z předsedy, generálního tajemníka a jejich náměstků. Mohlo činit i zásadní rozhodnutí, ale pouze v případě nebezpečí z prodlení a muselo je pak předkládat k schválení představenstvu nebo ÚRO.

Stanovy vymezily i úlohu předsedy a generálního tajemníka – předseda zastupoval ROH na venek, dohlížel na provádění přijatých usnesení, podepisoval s generálním tajemníkem důležité a právně zavazující písemnosti. Generální tajemník dohlížel na činnost všech zaměstnanců ROH, měl odpovědnost za splnění všech úkolů, uložených správním aparátů.

Úplně novou instituci v rámci ROH představovala Slovenská odborová rada (SOR), která se měla zabývat všemi speciálními odborovými záležitostmi, týkajícími se výhradně Slovenska. V ní zasedali slovenští členové ÚRO, voleni všeodborovým sjezdem na návrh slovenských delegátů, doplnění o zástupce slovenských výborů svazů, které nebyly zastoupeny v ÚRO, a slovenské zástupce ústředních komisí. Celkový počet členů SOR neměl překročit 35 osob. V čele SOR stál předseda ROH, pokud byl Slovák, či slovenský zástupce předsedy. SOR fungovala jako všeodborový orgán ROH, vykonávala svou činnost v rámci programu ROH a podle směrnic ÚRO. Dohlížela na provádění usnesení ÚRO na Slovensku, kontrolovala činnost všeodborových orgánů i svazových výborů. Projednávala všechny odborové otázky, pokud nebyly celostátní povahy, a naopak pokud se týkaly speciálních slovenských záležitostí. Zásadní usnesení musela předkládat ke schválení ÚRO.

Správu ROH zajišťovaly ještě svazy, ústřední komise, oblastní všeodborové orgány a výkonné orgány (sekretariáty). Svazy definovaly stanovy jako nedílné a organizačně samostatné složky ROH, budované podle základních oborů hospodářství a veřejné správy. Jednoznačnější však bylo jejich postavení vyjádřeno v organizační rezoluci sjezdu, v níž se jasně psalo, že „tyto svazy nejsou samostatnými organizacemi, nýbrž nedílnými složkami jednot-

né organizace.²¹ Nejasný, možná i neupřímý poměr k svazové myšlence byl posílen i tím, že slovenské odborové hnutí bylo budováno na svazech, o čemž svědčil i jeho název – Ústredie odborových sväzov Slovenska.²²

V rámci všeobecných směrnic ÚRO měly svazy vyvíjet činnost zcela samostatně, jejich agenda se měla týkat pouze zaměstnanců příslušných povolání. K jejímu zvládnutí si mohly zřizovat krajské, okresní, místní a samozřejmě i slovenské výbory. Ústřední komise zřizovala ÚRO pro jednotlivé úseky odborové činnosti – zejména šlo o již o známé komise organizační, sociálně politickou, národohospodářskou, kulturní, propagační apod. V regionech reprezentovaly ÚRO oblastní všeodborové orgány – krajské, okresní a místní odborové rady. Jako výkonné orgány měly fungovat sekretariáty, provádějící všechna usnesení, směrnice a příkazy správních orgánů ROH. Základní organizační složky ROH představovaly závodní a místní odborové skupiny, uznané za pobočné spolky ROH podle § 10 spolkového zákona.

Za necelý měsíc – 16. dubna 1946 – se Prozatímní národní shromáždění usneslo na zákonu o jednotné odborové organizaci (zákon č. 144/1946 Sb.), jímž likvidovalo možnost odborové plurality. Zákon dále potvzoval převod jmění všech předchozích odborových organizací i organizací a zařízení, které sledovaly úkoly, k nimž je jednotná odborová organizace povolána, na ÚRO. Nemalý finanční dárek dostalo jednotné odborové hnutí i v části zákona stanovící, že všechny majetkové převody nebudou podléhat převodním ani vkladním poplatkům a budou osvobozeny od daně z obohacení a dávky z přírůstku hodnoty nemovitostí.

Zákon č. 144 upevňoval pozici ROH maximálním možným způsobem. Přesto ještě před jeho vydáním, na sjezdu, prohlásil Erban jasně a velmi bojovně, že k udržení svých pozic odbory žádný zákon nepotřebují: „A pokud jde o oprávnění ROH, být jediným oprávněným mluvčím námezdně pracujících lidí v republice, k tomu nepotřebujeme řádných zákonů, to si udržíme vlastní silou. Nepřipustíme žádné tříštění ani zakládání odborových spolků a spojenými silami rozdrtíme každý takový pokus, kdyby se v budoucnu vyskytl.“ Podobná sebevědomá vyjádření jednak demonstrovala sílu hnutí, jednak vyplývala z přesvědčení, že zvolená nová strategie, odlišná od všech předchozích směrů odborové politiky, povede jistě k cíli: „Stojíme před velkým úkolem zpolitizovat odbory, zpolitizovat celou jejich činnost tak, abychom se naučili v rozporu s odborářskou tradicí pořizovat vždycky jednotlivé dílčí požadavky a hlediska jednotlivých skupin pracujících třídy a jednotlivců potřebám celého našeho osvobozovacího boje...“²³

Většina členů byla na svou organizaci patrně hrdá stejně jako její vedoucí funkcionáři. Ti si ale také mohli velmi dobře uvědomovat její slabé stránky, resp. ty problémy, které by se jim stavěly do cesty. Zápotocký se např. často zmiňoval o svých obavách, aby odbory nebyly rozloženy nebo paralyzovány politickými spory. To by se komunistické straně jistě nehodilo. Proto také usilovně vypracel nařčení, že odbory ovládají komunisté a často apeloval na toleranci členů. Taková prohlášení měla uklidnit jak veřejnost, tak členskou základnu. S tím poněkud kontrastovalo i souviselo znepokojení z velké pasivity a malé politické vyspělosti členů; chtěli je probudit intenzivním školením, které mělo vytvořit náležitou ideovou jednotu. Zvýšení uvědomělosti měla přispívat celá kulturní činnost, ta nesměla být ale příliš akademická, nýbrž obrácená k závodům.

Zápotocký i Erban také zdůrazňovali význam pořádku, správné evidence, hospodárnosti. Když už jsme se stali po přijetí zákona finanční velmocí, řekl jednou Zápotocký, nejde to jinak.²⁴ Mimořádný problém představoval aparát, na jehož nákladnost a početnost se snažely

²¹ Organizační resoluce I. sj.

²² Podle Zápotockého to bylo ale zdrojem menší popularity odborového hnutí na Slovensku. Srov. Zápotocký, A.: Nová odborová politika. Praha 1948, s. 438–439.

²³ Bojem a prací k vítězství socialismu. I. celostátní všeodborový sjezd ROH. Zápis z I. všeodborového sjezdu v Praze ve dnech 19.–22. dubna 1946, s. 78.

²⁴ VOA, f. Plen-ÚRO, 2/7, 17. V. 1946.

nemalé a v zásadě i často oprávněně výtky. To, že byl rozbujelý, nikdo nezpochybňoval. Do konce Zápotocký sám na druhém sjezdu o tom žertoval: „Utekł ze zvěřince lev. Za několik neděl se vrátil. Byl vykrmený, že se sotva valil. Kamarádi se ho ptají: „Kde ses tak vykrmil?“ „Zapadl jsem do ÚRO. To vám byl život. Každý den jsem sežral jednoho sekretáře. Šest neděl to trvalo, než na to přišli, že jim někdo chybí.“²⁵ Přesto si Zápotocký nejlépe uvědomoval, jak je současná odborová politika na aparátu závislá. Kdybychom neměli početný aparát, nemohli bychom vysílat zmocněnce do podniků a úřadů, nemohli bychom vykonávat řadu činností za státní a průmyslové úřady, např. organizování pracovních brigád, soutěží, školení, připomínal opět Zápotocký. Takové činnosti přinášejí velké náklady, ale výsledek nakonec vždy stojí za to. Tento aparát ale nesměl jen sedět v kanceláři, měl agitovat, organizovat, jít do závodů...²⁶

Napětí, které postupně rostlo ve společnosti, se přenášelo i do odborů. ROH a ÚRO se stávaly cílem zejména žurnalistických útoků, např. podle Kolského od poloviny listopadu do konce roku 1947 bylo o ROH napsáno 426 článků, z nich asi 250 (tedy asi 59%) v negativním duchu.²⁷ Tyto nevráživosti se přirozeně přenášely i do odborů, projevovaly se potom např. vystupováním některých jednotlivců a kolektivů z organizace.²⁸ V žádném případě ale nedokázaly nekomunistické síly vyvinout nějaký tak. I Antonín Vandrovce, největší kritik ÚRO z vnitřku, formuloval své výhrady velice mírně, např. ve svém posledním vystoupení na lednové plenární schůzi před únorem připomínal jen, že by se mělo více šetřit, vytykal nepořádek ve vnitřní organizaci, ale zároveň chválil Světovou odborovou federaci²⁹ a dával za vzor kolektivní smlouvy uzavírané v SSSR.³⁰

Po Únoru

Po Únoru došlo k nemalým čistkám a dalším personálním změnám. S okamžitou platností bylo 22 zaměstnanců propuštěno, 6 posláno na dovolenou a 65 zaměstnanců dostalo zákonitou výpověď. Vedle „nespolehlivých“ zaměstnanců dopltili na svou politickou angažovanost (nebo možná spíš jen příslušnost) funkcionáři Vlasta Šplíchalová, Antonín Vandrovce, Růžena Volínová a další. Jejich místa okamžitě obsadili jiní, např. za Vandrovce přišel do ÚRO a představenstva dr. Jiří Hájek, za Šplíchalovou Karla Pfeiferová, za Volínovou Ing. Milan Reiman. Personální změny zasáhly i ústřední komise a oddělení, nevyhnuły se ani odborovým svazům a krajským odborovým radám.³¹ Nejmarkantnější personální důsledek přinesl únorový převrat do obsazení dvou hlavních funkcí v ÚRO: Antonín Zápotocký

²⁵ Kupředu k socialismu. Protokol II. všeodborového sjezdu, Praha 1950, s. 107.

²⁶ VOA, f. Plen-ÚRO, 1/2a, 18. VIII. 1945, 1/3, 5.–6. XI. 1945; 2/5, 14. III. 1946; 2/9, 18. IX. 1946. Ve stejném duchu (nebezpečí ustrnutí, zbyrokratizování aparátu) mluvil Erban: Plen-ÚRO, 2/9, 18. IX. 1946.

²⁷ VOA, f. Plen-ÚRO, Plen 5/14, 22.–23. I. 1948. Ještě dříve se o článku Svobodného slova Platí dosud zákon o ochraně proti útisku diskutovalo na sekretariátu i představenstvu. Srov. VOA, f. S-ÚRO 3/86, 17.–26. II. 1947 a P-ÚRO 3/28, 28. II. 1947.

²⁸ Na to reagoval dost tvrdě Zápotocký v projevu na plenáři ÚRO v říjnu 1947. VOA, f. Plen-ÚRO 4/13, 16.–17. X. 1947.

²⁹ Světová odborová federace byla založena v roce 1945 jako součást protihitlerovské koalice a jejích snah o nové poválečné uspořádání světa. Sdružovala prakticky všechny významné odborové ústředny s výjimkou americké AFL. Když však její vedení odmítlo podpořit Marshallův plán, založili reformisté v lednu 1949 novou mezinárodní ústřednu – Mezinárodní konfederaci svobodných odborů. Ze západoevropských zemí zůstávaly členem SOF jen dvě významné odborové centrály (francouzská CGT a italská CGIL), jinak její členskou základnu představovali v drtivé většině odboráři z východoevropských socialistických zemí (50% jen z SSSR). Kromě toho SOF sdružovala i velký počet odborových organizací z třetího světa, pochopitelně nepřilíhly početných a silných. Tak se SOF stala vlastně jasně prokomunistickou organizací, pokračovatelkou Rudé odborové internacionály. Srov. Odbory ve světě, Praha 1980, s. 7–25.

³⁰ VOA, f. Plen-ÚRO 5/14, 22.–23. I. 1948.

³¹ VOA, f. P-ÚRO 4/ 55, 4. III. 1948, k. 4/ 57, 31. III. 1948, 4/ 58, 21. IV. 1948, k. 4/ 59, 5. V. 1948. Souhrnný přehled o všech změnách nebyl zřejmě vytvořen, informace o změnách jsou jen dílčí, proto jsem se zde omezil jen na uvedení několika příkladů.

se stal náměstkem předsedy vlády a od června 1948 předsedou vlády, Evžen Erban ministrem sociální péče. Oba si zatím ponechali své funkce v ÚRO. Zpočátku se domnívali, že budou chodit alespoň na významnější zasedání, ale brzo se ukázalo, že ani pro Zápotockého ani pro Erbana již angažování v odborech nemohlo představovat jednoznačnou prioritu. Jejich názory (přírozeně zvláště Zápotockého) přijímali vedoucí funkcionáři odborů stále s nejvyšší pozorností.

Tyto skutečnosti měly přirozeně velký vliv na fungování presidia, které se začalo scházet ve velmi omezeném složení – jako „čtyřka“, kdy Cipra a Kolského jako zástupce Zápotockého a Erbana doplnili Gustav Kliment a Karel Marvan, který přišel jako kádrová posila z ÚV KSČ. V dubnu 1948 nahradily tento orgán dva nové – jako politický orgán byl ustaven generální sekretariát, složený z Cipra, Kolského, Klimenta, Marvana, Šmídmajera a Vavříčky. Jako expert byl k tomuto jednání zván i Ladislav Novák, orgán pak doplnili ještě dva Slováci, František Zupka a Juraj Šén. (Účast byla ale velice proměnlivá.) Funkci výkonného orgánu převzal ústřední sekretariát. Toto řešení přetrvalo ještě rok 1949, na počátku roku 1950, po II. všeodborovém sjezdu se oba orgány opět spojily. Novou dobu prozrazovalo také rozhodnutí představenstva, že si také musí stanovit kvantitativní a kvalitativní protiplán, a nařízení, jak šetřit čas při projednávání jednotlivých bodů – např. se měl hlásit jen ten, kdo měl nějaké připomínky, kdo souhlasil, měl své stanovisko vyjádřit hlasováním.³²

Krátce po Únoru se začalo měnit postavení ROH. Jeho podíl na úspěšném převratu byl nepochybný a někteří či spíše mnozí jeho členové na něj byli patřičně hrdí. Pokud si ovšem mysleli, že odbory budou hrát v nově uspořádaném státě významnější roli, dočkali se nepochybně velkého zklamání. Naopak se posílilo postavení ministerstev a především komunistické strany, která se fakticky stala vedoucí silou ve státě.

V nových podmínkách se i činnost odborů musela přizpůsobit leninskému učení o odborech.³³ V. I. Lenin nazýval odbory školou komunismu, chtěl je postátnit – což mělo znamenat, jak se pak vysvětlovalo, že se odbory budou podílet na státní správě a budou pověřeny státními funkcemi, ale se státní správou nebudou totožné. (Tak si to prý představoval Trocký.) Na rozdíl od jiných bolševiků dokázal Lenin uznat, že odbory mají také hájit zájmy dělníků – ovšem jen před projevy byrokratismu ve správách závodů. Na rozdíl od představitelů tzv. dělnické opozice, která viděla v odborech budoucí hospodáře, podřizoval Lenin odbory straně. Odbory tak získaly úlohu prodloužené ruky, převodní páky, resp. šlo o systém ozubených kol (to byla mimochodem Leninova oblíbená metafora). Jejich hlavním úkolem byla mobilizace mas k zvýšení výroby. Na tom měla vládnoucí dělnická třída největší zájem; nesměla proto váhat před žádným způsobem zvyšování produktivity, zaváděním úkolových mezd apod. Měla si dokonce uspojit taylorismus, učení, které komunisté dříve odsuzovali jako nástroj, jímž kapitalisté stupňovali vykořisťování dělnictva.

Není jasné, co všechno naši odboroví předáci z leninského učení znali, ale o tom, že KSČ má právo jim přikazovat, určitě nepochybovali.³⁴ Maximálně je někdy mrzela forma, s jakou jim byly tyto příkazy tlumočeny. Strana měla v zásadě prosazovat svá stanoviska prostřednictvím komunistů ve vedení odborových orgánů – to nebylo nic obtížného, protože legitimaci této strany měli prakticky všichni rozhodující funkcionáři. Strana se mohla spolehnout na staré osvědčené komunisty – odboráře; aby si zajistila dostatečnou rozhodnost, delegovala do vedoucích struktur dva významné představitele – již uvedeného Karla Marvana a Zdeňka Valoucha, mj. dříve vedoucího odborového oddělení v ústředním sekretariátu

³² VOA, f. P-ÚRO, 4/63, 14. VII. 1948.

³³ Lenin, V. I.: O odborech. Praha 1978. V té době se ovšem také studovalo Stalinovo učení.

³⁴ Významná odborová funkcionářka Karla Pfeiferová uvedla např. roku 1950 v dotazníku, že četla knihy Komunistický manifest, Stát a revoluce, Lenin o odborech, Dějiny VKS/b/, Stalin o národnostní otázce a Dětská nemoc levičáctví. Znalosti marxismu, resp. marxismu-leninismu nemohly být tedy nijak hluboké, radikalizovala je ovšem různá školení apod. VOA, fond Vzpomínky rudých odborářů, sign. P8: Karla Pfeiferová.

ÚV KSČ. Takové „posilování“ odborů se pak uskutečnilo ještě mnohokrát. KSČ se mohla zabývat situací v odborech i na svých zasedáních a svá stanoviska sdělovat otevřeně. Taková stanoviska obsahovala pochvalné pasáže, ale zpravidla končila velkou kritikou. V takových případech se ukázalo, že komunistická strana používá odbory jen jako „převodovou páku“, ale také jako nejvhodnějšího „obětího beránka“. Jestliže ROH se svěřovala péče o hospodářství, výrobu, pak každý nedostatek v této oblasti se mohl vysvětlit – pomíneme-li akce „třídního nepřítelů“ – právě selháním odborů.

Obrat v charakteru odborové činnosti se prosazoval postupně, ale nakonec docela rychle a důrazně, pod dojmem z těchto změn si vedení ROH začalo uvědomovat, že organizační struktura vyžaduje určité úpravy. Nejvíce je znepokojovala situace na závodech, kde působily jak závodní odborové skupiny, tak závodní rady. Tato „dvoukolejnost“ znemožňovala jednotné vedení odborové politiky na závodech, které se pak nemohly náležitě „proorganizovat“. Závodní rady byly navíc zdrojem určitých obav, na jedné straně představovaly od začátku hlavní mocenský faktor, který měla ÚRO k dispozici, na druhé straně si ale odborové vedení pamatovalo na pokusy uvolnit vztah mezi závodními radami a ÚRO a postavil je proti sobě. Navíc závodní rady měly nemalé pravomoci vůči vedení podniků, což se jistě hodilo před Únorem, ale v době budování socialismu působilo přinejmenším rozpaky. V této souvislosti se dokonce objevily i návrhy na zrušení dekretu o závodních radách. Nakonec bylo nalezeno šalamounské řešení – obě organizace personálně propojit. Nejprve představenstvo doporučilo, aby do základních odborových skupin byli voleni „nejlepší z nejlepších funkcionářů závodních rad“ a výbory závodních odborových skupin byly naopak „vkloubeny“ do závodních rad. Tak se nejen zamezilo případným rozporům v odborové politice na závodech, ale ještě se uvolnili funkcionáři, kteří se mohli věnovat další práci jako úsekoví důvěrníci či vedoucí a členové různých komisí, které odborové organizace na závodech vytvářely. Kontakt s členstvem i hospodářským vedením se podle předpokladů odborových předáků mohl zintenzívnit. Toto řešení bylo potom posvěceno II. všeodborovým sjezdem v prosinci 1949.³⁵

Všeodborové oblastní orgány byly celkem považovány za spolehlivou oporu odborů, jak konstatoval např. Kolský na II. sjezdu, a na jejich činnosti se nemělo nic zásadního změnit. Krajské odborové rady zvládaly svou práci velmi dobře, o své oblasti měly přehled, sledovaly plnění plánu a v nárazových akcích se ukázaly jako nejpohotovější složka ROH. Něco podobného se dalo říci i o okresních odborových radách, které byly v bezprostředním styku se závodními odborovými skupinami a přímo přenášely všechny úkoly na závody. I ony byly pověřovány různými nárazovými akcemi a při jejich plnění se osvědčovaly. I když projevovaly velkou snahu a flexibilitu, jejich působení bylo často poznamenáno tím, že dostávaly pokyny od několika vyšších orgánů současně – ústředních komisí, svazů i KOR. Tyto pokyny musely lépe koordinovat.³⁶

Největší změny se měly týkat odborových svazů. Všichni se shodovali, že centralizace uplatňovaná ROH před Únorem z politických (i praktických) důvodů, se již přežila a že v nové éře, kdy je především třeba se soustředit na budovatelské úkoly, je třeba tuto složku odborového hnutí aktivizovat. Práce na přípravách, provádění a kontrole plánů, mobilizace závodů k socialistickému soutěžení, k snižování výrobních nákladů, příprava a vypracování vstřícných plánů – to všechno byly (namátkou vyjmenované) úkoly, které nemohly řešit odbory centrálně a všeobecně, nýbrž jen ta složka, která byla vybavena hlubokou znalostí konkrétních podmínek výrobních odvětví i jednotlivých závodů.³⁷

To mohly provádět jen svazy a jejich oblastní orgány – krajské, resp. okresní výbory.

³⁵ VOA, f. P-ÚRO, 4 /71, 19. XI. 1948, Protokol II. všeodborového sjezdu, s. 306.

³⁶ Protokol II. sjezdu, s. 308–10.

³⁷ VOA, f. P-ÚRO kart. 6/2, 2. XI. 1949, Protokol II. sjezdu, s. 311.

Zesílení úlohy svazů se ale nemělo projevit v jejich hospodářsko-finanční autonomii. Hospodářství ROH zůstávalo stále pevně centralizováno po všeodborové linii.

Něšlo tedy nakonec o nějaké převratné změny. Svazům se přidala práce a odpovědnost, význam všeodborových orgánů nebyl ale nijak zpochybněn.³⁸ Mimo jiné zaručovaly, že odborové svazy nebudou provádět „resortní cechařskou“ politiku.³⁹ Na druhou stranu byly ale zase KOR napomenuty, aby neignorovaly pokyny ústředních výborů. Při volbách členů pléna KOR se mělo přihlížet k zastoupení KVOSů a OOR podle počtu členů a se zřetelem na hospodářskou důležitost.

Počet svazů se nezměnil, ale ze Svazu zaměstnanců v dopravě se vyčlenil samostatný Svaz zaměstnanců pošt a ze Svazu zaměstnanců vnitřní a zahraniční služby a ze Svazu zaměstnanců finanční správy vznikl Svaz zaměstnanců veřejné správy. Tato změna reflektovala vybudování orgánů nové lidové správy.

Všechny uvedené změny potvrdilo v prosinci 1949 jednání II. všeodborového sjezdu, který přijal nové stanovy a organizační řád.

Úpravy se potom dotkly i nejvyššího vedení ROH. Velký důraz byl položen na představenstvo, v němž získaly zastoupení všechny svazy. Jako operativní i výkonný orgán představenstva měl pracovat sekretariát. Ačkoli oficiálně měl být v podřízeném postavení, realita se často od této představy odlišovala. Dalo se to mj. odvodit i z projevu A. Zápotockého, který sice zdůrazňoval, že rozhodování je vyhrazeno představenstvu, ale sekretariátu přiřkl roli „generálního štábu“, který řídí bitvu o vymýcení kapitalistických přežitků a dosažení vyšší produktivity práce a životní úrovně. Představenstvo vypracovává směrnice této bitvy.⁴⁰ Význam sekretariátu vzrostl později i proto, že z vedení odborů odešli už zcela a definitivně Zápotocký a Erban. Sekretariát měl fungovat jako kolektivní orgán, jehož členové (Václav Cipro, Juraj Šén, Josef Kolský, Josef Šmídmajer, Karel Marvan, František Vavříčka, Ladislav Novák, Miloslav Šedivý) se nemuseli zabývat dohledem nad jednotlivými odděleními a mohli se jako celek věnovat politickému a organizačnímu usměrňování ROH.⁴¹

II. všeodborový sjezd dále přispěl k proměně ROH v organizaci začleněnou do výstavby nového zřízení. Odbory vypracovaly osnovu zákona o ochraně a bezpečnosti práce a byly pověřeny inspekcí v této oblasti. Dále došlo k přestavbě národního pojištění a přesunutí správy nemocenského pojištění na odborové organizace. Vytvářely se i další odborové orgány – roku 1951 zřídila ÚRO Klub techniků a zlepšovatelů a při ústředním výběrech svazů vznikly sbory techniků a zlepšovatelů. K činnosti zlepšovatelů musely přihlížet i KOR a na závodech začaly pracovat kroužky techniků. O rok později se u KOR utvořily kabinety

³⁸ Šmídmajer dokonce při jedné příležitosti (na plenární schůzi 2. XI. 1949) prohlásil, že všeodborová forma odborářské práce je považována za vyšší.

³⁹ Protokol II. sjezdu, s. 422.

⁴⁰ VOA, f. P-ÚRO, 6/95, 13. I. 1950.

⁴¹ Původní návrh, předložený Kolským na zasedání generálního sekretariátu 3. I. 1950, přiděloval každému členu sekretariátu odpovědnost za určitou oblast (nikoli oddělení), Cipro měl jako úřadující náměstek předsedy řídit jednání, Šén odpovídat za odborovou práci na Slovensku, Kolský za hospodářskou a finanční politiku, Šmídmajer za organizační politiku, Marvan za kulturní politiku a propagaci, Vavříčka za sociální politiku, zde jasně řečeno, že i včetně rekreačního a zásobovacího oddělení, Novák za národohospodářskou politiku včetně škol práce, a Šedivý za kádrovou politiku. Na zasedání mimořádné schůzi generálního sekretariátu za přítomnosti A. Zápotockého i E. Erbana padlo rozhodnutí, že místo odpovědnosti za politiku jednotlivých úseků bude uvedeno obecně, že „sekretariát dbá o správné provádění politiky představenstva ÚRO“. U jednotlivých členů pak bude uvedeno, pro který úsek byli ustaveni. Na zasedání představenstva pak Zápotocký zase odmítl, aby členové sekretariátu byli „rezortníky“, tj. aby byli odpovědní za jednotlivé oddělení. Nakonec samozřejmě vazba člena sekretariátu na určitou problematiku nebyla zcela zjevná, ale udržela se. Srov. VOA, f. S-ÚRO 8/297, 3. I. 1950 a 8/298, 4. I. 1950 a VOA, f. P-ÚRO, 6/95, 13. I. 1950.

Další informace přejímán z prvního uceleného, i když ne zrovna kritického hodnocení činnosti sekretariátu, které na poradě představenstva přednesl F. Zupka. Srov. VOA, f. P-ÚRO, 8/121, 1. III. 1951. Zápotocký ohlásil, že se vzdává funkce na červnovém představenstvu v roce 1950. VOA, f. P-ÚRO 6/105, 15. VI. 1950.

odborářské výchovy. Zrušení krajských odborových škol a škol některých svazů umožnilo větší rozvoj ÚŠ ROH a SOŠ.⁴²

První krize na počátku 50. let

Všichni odborovní funkcionáři zdůrazňovali význam kritiky a sebekritiky, v zásadě ale byli všichni přesvědčeni, že dělají více méně to, co od nich stranické, hospodářské i vládní orgány vyžadují – i za cenu, že „nejsou ve vleku členstva“.⁴³

Z omylu je vyvedla až kritika Jaromíra Dolanského na zasedání ÚV KSČ v září 1951. Tento významný ministr a předseda Státního úřadu plánovacího ukázal na nedostatečnou podporu budovatelského úsilí odbory, když mj. prohlásil, že dosavadní podoba ROH se přezhla, že aparát by měl být pružnější a výkonnější a že zejména těžkopádná struktura svazů by měla být přizpůsobena nové organizaci ministerstev (jejichž počet se právě výrazně zvýšil...) Dolanský se např. podivoval, jak v jednom svazu mohou vedle kováků působit ještě hutníci a zaměstnanci energetiky, a doporučoval, aby se pro ně zřídily vlastní svazy. Na Dolanského kritiku zareagovalo představenstvo ÚRO již 23. října 1951, kdy úřadující místopředseda František Zupka přiznal její oprávněnost. V tomto případě mluvil Zupka celkem jen o velikosti a počtu svazů, brzo se ale ukázalo, že půjde o víc než jen o dílčí organizační změny. To se projevilo hned na plenáři ÚRO 8.–9. listopadu, kde Zupka kritická stanoviska na adresu odborů náležitě rozvedl.⁴⁴ V následujících jednáních představenstva vystupovali i další vedoucí funkcionáři s různými stížnostmi, tak na jedné straně podporovali stanovisko, vyřčené z oficiálního místa, ale také ho samostatně a se znalostí věci doplňovali či rozvíjeli. Výhrady z dosavadního fungování odborů zřejmě nijak nepředstírali. Nervozitu odborářů ovlivnila nepochybně skutečnost, že v této době probíhala příprava politických procesů – 23. listopadu 1951 byl zatčen Slánský a o rok později (20.–27. listopadu) se konalo soudní přelíčení. O Slánském a jeho zhoubném působení se odborovní funkcionáři ostatně poměrně často zmiňovali.

Za těchto okolností nebylo samozřejmě vůbec jednoduché návrhy na zlepšení práce československých odborů vypracovat a obhájit. Vedení ROH se proto pojistilo tím, že si je dalo posvětit sovětskými soudruhy. To vše přirozeně přispělo k tomu, že se projednávání opravných návrhů protáhlo až do července 1952. Na předsednictvu 15. července a plenární schůzi 17.–18. července 1952 byla vydána nová pravidla pro všechny odborové orgány.⁴⁵ Pozornost se nejprve soustředila na nové uspořádání svazů. Původně se mluvilo o vytvoření 31 svazů, oficiální návrh ale uváděl jen 25 svazů. Nová organizace se přiblížila struktuře ministerstev, dále se ale také měla upravit jejich vnitřní struktura, protože „mezičlánky“ – krajské a okresní výbory svazů prodlužovaly cestu usnesení z nejvyšších pater odborů na závody, přičemž na této cestě docházelo ještě ke komolení jejich znění a různým dalším nedorozuměním. Významné závodní skupiny měly být napojeny přímo na ústřední výbor svazu, krajské a okresní výbory měly působit jen tam, kde se to považovalo za účelné, např. ve velkých průmyslových centrech nebo v oblastech s velkým počtem menších závodů. Velkým svazům se předepisovalo, aby si zřídily 10 oddělení, v menších svazech se mohla oddělení různě spojovat, popřípadě mohli jejich práci zastat jen příslušní referenti.⁴⁶ Svazy si mohly

⁴² Richter, J.: Význam a úloha všeodborové a svazové výstavby ve vývoji Revolučního odborového hnutí v letech budování socialismu. Praha 1984, s. 26–27.

⁴³ VOA, f. P-ÚRO, k 8/121, 1. III. 1951.

⁴⁴ VOA, f. P-ÚRO, 10 / 135, 23. X. 1951, f. Plen-ÚRO, 8/27, 8.–9. XI. 1951.

⁴⁵ VOA, f. P-ÚRO, 13/155, 15. VII. 1952. (O přestavbě odborové práce se mluvilo pochopitelně i na předchozích zasedáních předsednictva – 14. III. 1052 či 27. VI. 1952, P-ÚRO 12/143, 13/153). Plen-ÚRO, 9/29, 17.–18. VII. 1952.

⁴⁶ Šlo o oddělení organizačně-instruktažní, kulturně masové práce, výrobně masové práce, práce a mezd, kádrové, národního pojištění, ochrany a bezpečnosti práce, bytové a zásobovací, hospodářsko-finanční a tělovýchovné. VOA, f. P-ÚRO (mř.), 13 / 153, 27. VI. 1953.

upravit svou vnitřní organizaci podle vlastních potřeb, návrhy ale musely předložit na ÚRO ke schválení. Určité posílení odborových svazů mělo přinést i zvýšení jejich pravomocí ve finanční oblasti, kdy už začaly přípravy na jejich hospodářské osamostatnění.⁴⁷

Větší důraz na svazy nutně vedl – v zájmu „odstranění dvoukolejnosti“ – ke snaze oslabit postavení oblastních všeodborových orgánů. Krajské odborové rady, vybavené početným aparátem, do té doby svazy stále jednoznačně zastíňovaly.⁴⁸ Proto se v budoucnu neměly vměšovat do působnosti svazů a místo toho, podobně jako v SSSR, se měly zaměřit hlavně na zevšeobecňování zkušeností, školení, budování a vedení kabinetů odborářské výchovy. Neměly ukládat úkoly ani oblastním svazovým orgánům ani závodním radám, nýbrž jen upozorňovat ústřední výbory na nedostatky v jejich práci. Stav pracovníků na KOR se zmenšil. Ještě hůře dopadly okresní odborové rady, po zhruba půlročním váhání zpečetilo jejich osud X. plenární zasedání ÚRO 23. ledna 1953.⁴⁹

Kritice neušly ani nejvyšší orgány ROH. Zejména sekretariát a představenstvo měly změnit styl práce. Vytykálo se jim, že neprosazovaly dostatečně svazovou linii, kterou proklamoval II. všeodborový sjezd, nesledovaly bedlivě činnost svazů a nepomáhaly jim soustavnou kontrolou a kritikou. Místo toho se tyto vedoucí orgány utápěly v jednotlivostech, ztrácely čas nad špatně připravenými materiály a přijímaly příliš všeobecná usnesení. Do jejich jednání se měl vnést jasný pořádek. Představenstvo se mělo zabývat hlavně koncepční činností a analyzováním činností odvětví, orgánů či významných akcí. Na rozdíl od dosavadního stavu měl být počet jeho členů zmenšen na 25 a nepočítalo s tím, že by v něm měly zastoupeny všechny svazy. Sekretariátu připadala role výkonného orgánu. Velké změny čekaly oddělení, která dosud nepomáhala svazům a ústředním orgánům, „žila svým rezortním životem“, leckdy sama rozhodovala a úkolovala nižší orgány. Oddělení měla projít důkladnou přestavbou, z dosavadních osmi oddělení mělo vzniknout 13, a to:

1. organizačně instruktážní (dosud organizační odd.)
2. kulturně-masové práce (dosud kulturně propagační)
3. práce a mzdy (dosud odd. práce a mzdy)
4. výrobně-masové práce (vzniklo vydělením z odd. práce a mzdy)
5. kádrové (dosud kádrové odd.)
6. odborových škol a kursů (kulturně propagační odd.)
7. bytové a zásobovací (OPM a zásobovací odd.)
8. ochrany a bezpečnosti práce (dosud jen referát)
9. Ústřední správa ROH nemocenského pojištění (dosud odd. národního pojištění)
10. mezinárodní (dosud zahraniční odd.)
11. finanční (dosud hospodářsko-finanční odd.)
12. vnitřní správy (vzniklo vydělením z hospodářsko-finančního odd.)
13. tělovýchovné (dosud jen referát)

Dále se počítalo s účelovými zařízeními – Ústřední správou sanatorií, lázní a zotavoven a Odborovým vydavatelstvím.

⁴⁷ VOA, f. Plen-ÚRO 8/27, 8.–9. XI. 1951.

⁴⁸ Rozsah činnosti KOR ukazuje dobře mj. kritika KOR Bratislava, provedená na představenstvu v dubnu 1951. KOR Bratislava měla sledovat všechny odborové orgány v kraji (zejména krajské výbory odborových svazů a okresní odborové rady), rozebírat a hodnotit jejich činnost, vypracovávat pro ně konkrétní plány, starat se o výběr kádrů a věnovat pozornost volbám do všech odborových orgánů v kraji, rozvíjet socialistické soutěžení, přenášet zkušenosti, zejména přenést zkušenosti zlepšovatelského kroužku Kovosmalt Trnava v nejbližší době do závodů BEZ Bratislava a Káblo Bratislava. Stejně se měla postarat, aby metoda práce s. Korabelnikové, která se dobře uplatila v závodě Merina Trenčín, byla zavedena do všech závodů, zejména závodů Gumon, Káblo, Tricota Vrbové. Konečně měla zjistit, jak se prosazuje stanovení mezd podle zásluh. VOA, f. P-ÚRO 9/125, 26. IV. 1951.

⁴⁹ VOA, f. Plen-ÚRO,10/30, 22.– 23. I. 1953.

Pro všechna oddělení a účelová zařízení se vypracovala systemizace a náplň práce.

Provedená reorganizace přirozeně nemohla zásadně změnit styl odborové práce, postavení ROH ve společnosti, závislost na KSČ apod. Šlo nicméně o poměrně velký organizační zásah – všechny další až do roku 1968 byly méně komplexní. Proto ani vlna kritiky, která se vzedmula po vyhlášení měnové reformy 1. června 1953, se v organizaci ROH neprojevila.

Zmatky roku 1952 představovaly první velkou krizi ROH, o její hloubce svědčí mj. zmínky některých funkcionářů, kteří prozradili leccos, co možná nechtěli. Stačí uvést jen pár příkladů: např. Zupka prohlásil: „Neznáme bezprostřední problémy denního života pracujících. Jsme odtrženi od mas.“⁵⁰ V podobném duchu se vyjádřil i Evžen Erban: „Masa diskutuje o těchhle věcech bez nás. Lidé nás upozorňují, v jakém jsme „srabu“, odpusťte mi to. A to se řekne, že to povídají reakcionáři. Soudruzí, vždyť nám šlo všecko jako po másle. Svolávaly se schůze, vyhlásily se závazky, odhlasovalo se to a nikdo neřekl ani slovo. Mase se předkládají věci s nevázností a masa se k nám obrací zády. Musíme už upustit od toho úřadování nad dělníckými hlavami.“⁵¹ Za zmínku stojí také vyjádření K. Marvana, který prohlásil: „My máme metodu ne vedení svazů, ale postřkávání svazů.“⁵² Všichni členové sekretariátu se navíc také shodli, že jejich schůze probíhaly v mimořádně nepříznivé, nepřátelské atmosféře.⁵³

Proto také reorganizace skončila velkými personálními přesuny. Ty nejvíce postihly sekretariát, který byl z velké části obměněn. Do funkcí nastoupili Gustav Kliment, František Zupka, Jaroslav Kolář, Emanuel Daubner, Václav Veselý, Marie Trojanová a Gustav Hnilička. Zupka stanul v čele SOR. Předsedou se stal Gustav Kliment.

Angažování tohoto staršího a zejména velice nemocného odboráře a komunistického politika, který působil 1945–48 jako předseda Svazu zaměstnanců v kovoprůmyslu a pak jako ministr průmyslu (resp. těžkého průmyslu a těžkého strojírenství) se stalo příčinou dalších změn. Kliment se účastnil práce ÚRO jen krátce a na konci roku 1953 musel požádat o uvolnění z funkce. V takové situaci požádal sekretariát ÚRO o pomoc předsednictvo ÚV KSČ, aby pro práci v odborech uvolnilo nějakého zkušeného starého soudruha, a tak do odborů přišel bývalý tajemník ÚV KSČ a momentálně člen předsednictva ÚV Josef Tesla. Během jednoho dne – 29. září 1953 – byl kooptován do ÚRO, zvolen členem představenstva a vzápětí na schůzi představenstva zvolen prvním sekretářem ÚRO. Není pochyb, že tento postup hodně vypovídá o vztazích mezi KSČ a ROH.⁵⁴

Ačkoli se Tesla chlubil, že má odborové legitimace od roku 1920, nikdy v odborech ve vyšší funkci nepracoval. V daném případě to možná opravdu moc nevařilo. Ostatně dlouho v čele ROH také nepobyl, odešel zhruba po roce, v prosinci 1954, a později se stal ministrem pracovních sil.⁵⁵ Úkolem tohoto energického, impulzivního a prostofekého funkcionáře, prosazujícího alespoň verbálně větší výkonnost a pořádek, bylo zjevně odbory zatřást, vytrhnout je z určité letargie. Z dlouhodobého hlediska se nedá říci, že by něco zásadně změnil, ale alespoň zpočátku dokázal zřejmě zapůsobit. Podpořil také kritický pohled na současnou odborovou činnost, když např. neváhal označit stav ochrany a bezpečnosti práce na závodech za horší než za I. republiky, když předsedům svazů vyčetl, že na rozdíl od svých prvorepublikánských předchůdců na sebe neumí ničím upozornit, takže je členstvo vůbec nezná, nebo když vyzýval, aby odboráři dohlíželi na vedení závodů, aby plnila své sliby.⁵⁶

⁵⁰ VOA, f. Plen-ÚRO 8/27, 8.–9. XI. 1951.

⁵¹ VOA, f. P-ÚRO (mř.) 13/153, 27. VI. 1952.

⁵² VOA, f. P-ÚRO 13 / 155, 15. VII. 1952.

⁵³ VOA, f. P-ÚRO 13 / 155, 15. VII. 1952 a Plen 9/29, 17.–18. VII. 1952.

⁵⁴ VOA, f. P-ÚRO 17/136, 29. IX. 1953.

⁵⁵ VOA, f. P-ÚRO 20/211, 15. XII. 1954.

⁵⁶ VOA, f. P-ÚRO 17/187, 15. X. 1953; Archiv ÚV KSČ, f. Odborová komise, f. 40, sv. 2, arch. j. 48: Porada tajemníků, vedoucích oddělení masových organizací a referentů pro ROH krajských výborů KSČ, Praha 30. VII. 1952.

Tesla se vytratil z odborů opravdu po anglicku – skutečnost, že odchází ze své funkce, se podle usnesení předsednictva neoznamovala v denním tisku a funkcionářům se sdělila jen vnitřní cestou. Do čela ROH se vrátil Zupka jako úřadující místopředseda a jeho místo předsedy SOR zaujal Vojtěch Daubner.

Druhá polovina 50. let

Období velkých personálních změn (v nejvyšší funkci se od roku 1949 vystřídal Zápotocký – Zupka – Kliment – Tesla – Zupka) ukončil III. všeodborový sjezd, který se konal v květnu 1955. Na tomto sjezdu vystupoval ještě Antonín Zápotocký, nikoli však jako hlavní představitel odborů, nýbrž jako vedoucí stranické delegace a prezident. Jeho projev nepřinesl nic zásadně nového, stejně jako dříve zdůrazňoval, že „zvyšování hmotné a kulturní úrovně je dnes závislé výlučně na tom, kolik si sami v továrnách a na polích vyrobíme.“⁵⁷ Hlavním úkolem odborů bylo za takové situace podporovat budovatelské úsilí, rozšiřovat výrobu a zvyšovat její efektivnost. V tomto duchu se pak nesly všechny další projevy.

Tuto orientaci na rozvoj výroby potvrdily i stanovy, které III. sjezd přijal. Aby mohly odbory své úkoly nejlépe plnit, přijaly odbory do stanov i změny, uskutečněné po IX. plenáři v červenci 1952, a dále je rozvinuly. Stanovy prozrazují velkou snahu zdůrazňovat úlohu svazů – mj. i tím, že místo o základní organizaci ROH se v nich mluví o základní organizaci odborových svazů, z čehož vyplývalo, že základní organizace mají bezprostředně řídit svazové orgány.

Ve stanovách zůstal samozřejmě zachován všeodborový sjezd jako nejvyšší orgán ROH, na další úrovni se přirozeně nacházelo ÚRO. Dále se již setkáváme s odborovými svazy, u nichž odpadla zmínka z bývalých stanov, že jsou zřizovány ÚRO. Jejich nejvyšší orgány se již nenazývaly celoročními konferencemi, nýbrž sjezdy. Ty určovaly hlavní úkoly svazu, dále projednávaly zprávy o plnění hospodářského plánu, otázky zdravotní, kulturní a sociální péče o pracující. Posílené postavení odborových svazů se potom projevilo i v tom, že svazy si měly samy napsat stanovy – ovšem nikoli zcela podle vlastního uvážení, nýbrž s využitím podstatných ustanovení stanov ROH; svazové stanovy schvalovala ÚRO. Ústřední výbory svazů (ÚVOSy) byly pověřeny velice rozsáhlou agendou – vedle obligátního organizování socialistického soutěžení měly uzavírat a registrovat kolektivní smlouvy či dohody o ochraně a bezpečnosti práce, budovat kulturní a sociální zařízení, měly mluvit do problematiky mezd a organizace práce. Příslušely jim také další otázky sociální, zdravotní a kulturní péče o zaměstnance.

Ani pracovníci krajských odborových rad si nemohli stěžovat na nedostatek úkolů. Krajským odborovým radám se předepisovalo provádět podle usnesení a pokynů ÚRO opatření všeodborového charakteru, pomáhat orgánům a organizacím odborových svazů v kraji, koordinovat a kontrolovat jejich činnost, řídit kabinety odborářského vzdělávání atd. Oproti IX. plenáři se okruh činností trochu rozšířil. Ve stanovách však již nebyly vůbec zmíněny okresní odborové rady, tento nejnižší všeodborový článek již tedy nebyl obnoven. Později se tato skutečnost dost kritizovala, neboť okresní odborové rady představovaly orgán, který byl skutečně v neustálém styku se základními organizacemi.⁵⁸

Další vývoj společnosti, odborů i jejich organizačního uspořádání ovlivnily převratné události roku 1956, XX. sjezd KSSS a odhalení kultu osobnosti, maďarská revoluce a polské nepokoje. Jejich ozvěny zasáhly i československou společnost, která se – byť jistě v mnohem menší míře než v Maďarsku či Polsku – aktivizovala a požadovala přinejmenším odstranění největších nešvarů a deformací, demokratizaci veřejného života a vytvoření takových pomě-

⁵⁷ Zápotocký, A.: O revoluční jednotu odborů. Praha 1972, s. 211.

⁵⁸ Stanovy Revolučního odborového hnutí, schválené III. všeodborovým sjezdem konaným ve dnech 19.–22. května 1955. In: Stanovy Revolučního odborového hnutí. Praha 1971, s. 39–70.

rů, za nichž budou hlasy zdola brány vážně i nahore. Kritické diskuse se nevyhnuły ani odborům, jejichž členové se začali ptát, k čemu organizace, již platí 1% hrubé mzdy, opravdu slouží. Logicky docházeli k názoru, že odbory nevyvíjejí vlastní iniciativu, často jen přitakávají hospodářskému vedení a málo se zastávají pracujících, resp. když se o to snaží, nebývají příliš úspěšné. Takové chování odborů bylo z vyšších odborářských a stranických míst stále zatracováno jako „ochranářství“,⁵⁹ nicméně se asi dá říci, že od poloviny 50. let se odborové politice poněkud změnila priority a vedle stále prvořadého důrazu na výrobu se začaly objevovat i prvky větší péče o pracující, např. v podobě ochrany a bezpečnosti práce, důslednější kontroly kolektivních smluv apod.

V každém případě se vedení KSČ postavením odborů pečlivě zabývalo, během roku 1956 se k otázkám vyjádřilo několikrát. Předseda ÚRO František Zupka na těchto zasedáních příznával, že význam odborů klesá a že mají mnoho nedostatků. Tvrdil, že se musí zlepšit především práce komunistů v odborech, plédoval pro kolektivní řízení a odsuzoval kult osobnosti, který si představoval ovšem dost jednoduše (nebo se tak alespoň vyjadřoval). Zupka se zároveň ohrazoval proti příkrým odsudkům na adresu odborů, snažil se vysvětlit, že KSČ by měla přistupovat k odborům citlivěji, vystříhat se přímých příkazů, příliš ale nepochodil. Na záříjovém plénu bylo poručníkování odborů odsouzeno, ale na vztahu mezi ROH a KSČ se nic zásadního nezměnilo.⁶⁰

Vrcholné odborové orgány ostatně v podstatě stranické názory beze změn přebíraly. Jak komunisté, tak odboráři se shodovali, že všechny problémy se dají vyřešit zlepšením organizační a řídicí práce – stačí změnit organizaci a kompetence nějakého orgánu a prosadit kolektivní vedení a potíže zmizí. Takové přístupy nemohly zajistit vyřešit problémy mnohem hlubší, dobovým jazykem by se daly v zásadě označit za voluntaristické, určitým způsobem mohly ale přece jenom prospět. Požadavek odbyrokratizovat odborovou práci, nahradit záplavy usnesení, písemných pokynů a podávaných zpráv osobním stykem nebyl sám o sobě špatný, ale nerealistický. Ve skutečnosti se dospělo maximálně jen k tomu, že „papírování“ se nahradilo „schůzováním“. Odcentralizovat, další požadavek, o němž se stále mluvilo, měl také nesporně racionální jádro. V ÚRO se koncentrovalo mnoho pravomocí, které mohly lépe vykonávat svazy. K tomu se ale také musely změnit, získat více samostatnosti. Předně šlo o samostatnost finanční. Po nesmělých náznamech na počátku 50. let padlo roku 1956 rozhodnutí, že od 1. ledna 1957 budou svazy hospodařit s 80% svých členských příspěvků a z těchto prostředků budou pokrývat celou svou režii, všechny své úkoly včetně úkolů svých orgánů a základních organizací. 15% výnosů se mělo odvádět na vrub ÚRO a dalších všeodborových orgánů, 5% šlo do vyrovnávacího fondu, z něhož se měly hradit případné ztráty méně úspěšných svazů.⁶¹ K normálnímu fungování potřebovaly svazy také vstupovat

⁵⁹ Jako protiklad „ochranářství“, které se vykládalo jako důsledek „oživování sociáldemokratismu“, byl jako stejně odsouzenihodná úchylika pranýřován anarchosyndikalismus. Jeho stoupenci podle komunistických funkcionářů usilovali o nahrazení hospodářského vedení odbory a dokonce odmítali i vedoucí úlohu strany. „Ochranářsky“ smýšlelo velice mnoho českých odborářů, kvůli tomu také odbory vznikly. Mnoho odborářů si dovedlo velmi dobře představit realizaci hesla „odborní odborů“ nebo „odborní bez komunistů“. Jinak ovšem šlo o nesmyslnou kampaň, která měla odvést pozornost od skutečných problémů. K tomu srov. Brabec, Václav: ROH v prvních letech socialistické výstavby. Praha 1980, s. 185–6.

⁶⁰ Usnesení plenárního zasedání ÚV KSČ ze dne 27. 9. 1956 o práci odborů při budování socialismu v naší vlasti. In: Komunistická strana Československa o úloze a úkolech odborů (z usnesení a projevů). Praha 1978, s. 24. Jak smýšlel Zupka o kultu, vyplývá z jeho prohlášení 20. dubna 1956 na zasedání ÚV KSČ: „Tam, kde končí práce kolektivu a uplatňuje se libovolný diktát jednotlivce, tam se výběr kádrů neřídí potřebami strany, ale potřebami jednotlivce a jeho nejbližších. Nerozhoduje tam věrnost straně, vykonaná práce, důvěra člena a schopnost, ale rodinaření, přátelčkování, bratříčkování, jedním slovem poměr a oddanost k tomu jednotlivci, který o kádrech rozhoduje.“ Vartíková, Marta: František Zupka. Praha 1983, s. 215–216. Zde Vartíková cituje z osobního fondu F. Zupky, uloženého kdysi v Archivu Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSS a dnes ve Slovenském národním archivu v Bratislavě.

⁶¹ VOA, f. P-ÚRO 32/254, 16. VIII. 1956; f. Plen-ÚRO 15/44, 19.–20. X. 1956.

do právních vztahů jako rovnoprávný partner, nemohly tedy vůbec jako dosud postrádat právní subjektivitu. (Do této doby ji měly jen ŮRO a závodní výbory.)⁶² Obsáhle se také debatovalo o dalších orgánech svazů. Zjistilo se předně, že organizace středních svazových článků není jednotná, některé mají krajské výbory, některé obvodní, působící na územích několika krajů, apod. Předsednictvo 30.–31. srpna 1956 proto nařídilo, aby všechny odborové svazy zřídily slovenské výbory; mezi ústředním nebo slovenským výborem a základní organizací měl být jen jeden článek – krajský, městský, obvodní či okresní výbor. Zřízení obvodních výborů se příliš nedoporučovalo, ale svaz si mohl vybrat podle svých podmínek. Jen se mělo dodržovat ustanovení, aby se tyto orgány nacházely co nejbližší základním organizacím, nemusely např. tedy vůbec být v krajském městě. Tyto orgány měly být také náležitě personálně vybaveny, a to i na úkor ústředního výboru.⁶³ Všechny tyto změny měly svazy zanést do svých stanov (o nichž rozhodl již III. všeodborový sjezd).

V roce 1956 se začalo také uvažovat o opětném slučování svazů, které se měly přizpůsobit struktuře ministerstev a dalších ústředních orgánů; dále měla platit zásada, aby každý odborový svaz byl tak početný a hospodářsky soběstačný, aby si bez potíží dokázal vybudovat střední články a sám hradit náklady na organizační výstavbu. Počet svazů se měl snížit z 24 na 17. Tato úprava ale neprošla kvůli odporu svazů, které se měly sloučit.⁶⁴ Nakonec se upravily jen názvy některých svazů, např. odborový svaz zaměstnanců v lesnictví, dřevopřůmyslu a papírenském průmyslu se změnil na odborový svaz zaměstnanců v lesnictví a dřevopřůmyslu. Navržená redukce počtu svazů se uskutečnila v roce 1958.⁶⁵

Vyzdvihování svazů na jedné straně muselo na straně druhé vést k oslabování krajských odborových rad. Ačkoli se již několik let kritizovaly, šlo stále o velmi aktivní a dobře personálně zabezpečené instituce, které – alespoň podle svazových předsedů – neustále svolávaly nepotřebné porady, vyžadovaly zbytečné porady a hlášení, úkolovaly krajské výbory odborových svazů a vůbec jim překážely v činnosti. Předsedové svazů vyžadovali, aby se krajské odborové rady zaměřovaly na předepsané úkoly – shromažďování a zevšeobecnování dobrých zkušeností, výchovu funkcionářského aktivu a otázky pracovních sil.⁶⁶ Představitelé KOR zase tvrdili, že v krajích, kde nefungují krajské výbory, se musí starat o základní organizace. V této souvislosti se objevily i návrhy na znovuzřízení okresních odborových rad. Tento názor ale ŮRO odmítl – odrážel podle ní jen dočasnou slabost středních svazových orgánů. Až ty se zlepší, odpadne jakýkoli důvod pro existenci OOR. Zásadní změna k lepšímu se očekávala jen právě od prosazení svazové linie.

Naopak sekretariát navrhl, aby se krajské odborové rady do určité míry transformovaly, aby se jejich pléna vytvořila z předsedů nebo dalších významných funkcionářů krajských výborů odborových svazů, případně základních organizací. Kromě předsedy a tajemníka měly mít jen operativní oddělení, složené z 5–9 vyspělých pracovníků, oddělení péče a ochrany, hospodářského, finančního a provozního úseku. Předsednictvo připravující teze pro VI. plenární schůzi ŮRO šlo ještě dál a navrhlo, aby KOR změnily svůj charakter z orgánů volených na orgány zřizované, ustavované; měly se skládat z vedoucích funkcionářů krajských, případně obvodních výborů odborových svazů. Tomuto shromáždění měl předsedat všeodborový krajský tajemník, kterého mělo jmenovat ŮRO a který měl zastávat obecné, všeodborové zájmy. Toto stanovisko potom přijala VI. plenární schůze i Celostátní všeodborová konference.⁶⁷

⁶² VOA, f. S-ŮRO 123/784, 2. V. 1956, 131/810, 29. VIII. 1956.

⁶³ VOA, f. P-ŮRO 32/255, 30.–31. VIII. 1956.

⁶⁴ VOA, f. ŮRO – Org, 160/543_1.

⁶⁵ VOA, f. P-ŮRO 41/296, 6. VIII. 1958.

⁶⁶ VOA, f. S-ŮRO 128/797, 25. VII. 1956.

⁶⁷ VOA, f. P-ŮRO 17. X. 1956, VI. plen., Celostátní všeodborová konference...: Usnesení celostátní všeodborové konference o některých naléhavých organizačních otázkách. Odborář 9, č. 22, XI. 1956, s. 1056.

Plánované změny v charakteru odborové práce vyžadovaly rovněž, aby se méně používalo placených sil a jejich byrokratické metody a důraz se položil na dobrovolný odborářský aktiv, na všechny funkcionáře a aktivisty, jejichž nadšení mělo strhnout ostatní: „Je nutno jen uvolnit iniciativu, která se tají v masách. Organisoval ji! Bojovat proti malověrným a odstraňovat překážky s cesty těm, kteří chtějí jít na poli práce dále kupředu.“ Tak na Celostátní všeodborové konferenci burcoval Antonín Novotný.⁶⁸

Změny roku 1956 vyvolaly i snahu o posílení pravomocí závodních organizací a závodních výborů a jejich postavení vůči hospodářskému vedení. Toho se mělo dosáhnout i tím, že dosavadní roztržitěné a nepřehledné zákonné předpisy budou soustředěny v jeden, který bude komplexně vyjadřovat práva odborových organizací vůči hospodářským orgánům (tj. např. jaké otázky musí hospodářský vedoucí projednávat s odborovou organizací – a dohodnout se s ní nebo v jakých úsecích činnosti je usnesení odborového orgánu závazné, direktivní pro vedoucí hospodářské pracovníky).

Plenární zasedání 20.–21. prosince 1957 se rozhodlo připravit samostatný zákon o závodních výborech. Návrh tohoto zákona předložili odboráři politickému byru ÚV KSČ v březnu 1958, ale tento orgán doporučil, aby ÚRO předložila zásadní rozbor úlohy a postavení závodních výborů, zejména z hlediska zvyšování účasti lidu na řízení hospodářství a případného vytváření dělnických rad. To odbory nesplnily, místo toho předložily návrh zákona o ZV ještě jednou – a návrh byl schválen. Tento posun způsobila zřejmě i skutečnost, že v roce 1958 schválilo Presidium Nejvyššího sovětu výnos o právech ZV odborových svazů. Tento návrh měl ještě další mezinárodní souvislosti. V zahraničí se ozývala kritika, že v ČSR se nedodrží Charta odborových práv, neplatí zde svoboda odborového sdružování, protože ROH je nařízená monopolní organizace.

Proto ÚRO chtěla stanovit, že odborové organizace zastupují i nečleny odborů, přijetím zákona o ZV chtěla také zrušit zákon o jednotné odborové organizaci z roku 1946 a dosáhnout vynětí odborů z působnosti zákona 68/51 Sb. Tento zákon o dobrovolných organizacích a shromážděních stavěl ROH na roveň různým kulturním, sportovním, technickým a jiným spolkům a umožňoval státu sledovat, zda život v těchto organizacích probíhal v souladu s ústavou a zásadami lidové demokratického zřízení.⁶⁹

Usnesení o závodních výborech závodních organizací ROH přijal IV. všeodborový sjezd, konaný 13.–17. května 1959. Podle tohoto usnesení základní organizace projednávala a řešila jménem kolektivů pracujících a v souladu se zájmy celé společnosti všechny záležitosti, týkající se jejich životních zájmů, zejména pracovních, sociálních, zdravotních a kulturních. Tím se měla uskutečnit bezprostřední účast pracujících na rozvoji, řízení a kontrole činnosti závodu. Za základní organizaci a tím i za kolektiv pracujících měl jednat závodní výbor; tento orgán měl jednat s vedením závodu, účastnit se přípravy a sestavení plánu, uzavírat kolektivní smlouvu a projednávat všechny otázky týkající se provozu, hospodářství či technického rozvoje. Vedení závodu bylo povinno se rozhodovat společně se závodním výborem o úpravě pracovní doby, o stanovení pracovních norem, o mzdových otázkách, přijímání a propouštění zaměstnanců. Toto usnesení pak bylo vtěleno do stejnojmenného zákona, přijatého 8. července 1959. Přijetí tohoto zákona přineslo zrušení dekretu č. 104/1945 Sb., o závodních a podnikových radách a zákona č. 144/1946 Sb., o jednotné odborové organizaci a dvě další navazující vládní nařízení.⁷⁰

⁶⁸ Odborové organizace do čela tvůrčí iniciativy všech pracujících. Projev vedoucího delegace ÚV KSČ a vlády Národní fronty presidenta republiky Antonína Novotného, Odborář 9, č. 22, XI. 1956, s. 1016–21.

⁶⁹ VOA, f. Plen-ÚRO 17/48, 20.–21. XII. 1957. Tyto informace o novém zákonu se dozvídáme z přílohy k usnesení, která nebyla zveřejněna a měla zůstat tajemstvím pro členy a kandidáty ÚRO a revizní komise; Kaplan, Karel: Proměny české společnosti (1948–1960). Část první. Praha 2007.

⁷⁰ Zákon č. 37/1959 o postavení závodních výborů základních organizací Revolučního odborového hnutí. Hlavním argumentem bylo, že dosavadní předpisy o vztahu odborových a státních a hospodářských orgá-

IV. všeodborový sjezd nepokračoval v linii předchozího sjezdu, což se mj. projevilo i ve formulaci o členství v ROH a nikoli v členském svazu. Delegáti dále obnovili KOR jako orgán, volený na krajských všeodborových konferencích. Od složení z předsedů a dalších významných funkcionářů KVOS se upustilo – toto pojetí bylo kritizováno již dříve, s oficiální změnou se ale čekalo až na sjezd. Oživení všeodborového principu se projevilo ještě výrazněji návratem k OOR. Jak OOR, tak KOR měly podle stanov zastupovat odbory v jednání s orgány státu a společenských organizací a spolu s nimi i s příslušnými místními svazovými orgány měly řešit společné záležitosti daného kraje či okresu. Budování nižších všeodborových orgánů ovlivnila změna územního rozdělení ČSR, takže definitivní dokončení sítě krajských a okresních rad se protáhlo až do uskutečnění územní přestavby. Obě linie – svazová i všeodborová – si udržely poměrně velkou nezávislost. Přestavbu organizační struktury v tomto období završila III. plenární schůze ÚRO 9.–10. srpna 1960, která ukončila činnost slovenských výborů odborových svazů. SOR sice nadále fungovala, nicméně ztratila velkou část svých kompetencí a její postavení se velice oslabilo. Takový krok zapadal do širších souvislostí postupu vůči slovenským orgánům. Stejně srpnové plénum sloučilo odborový svaz zaměstnanců v hornictví a odborovým svazem zaměstnanců v energetice.⁷¹

Záměr, aby odborové orgány spolupůsobily při řešení místních problémů, souvisel s úvahami o rozvoji komunistické samosprávy, kterou N. S. Chruščov viděl v pozvolném předávání státních kompetencí společenským organizacím. V tomto duchu měly sovětské odbory prostřednictvím občanských kontrolorů dohlížet na činnost obchodů, restaurací, komunálních služeb, na bytovou výstavbu, provoz jeslí, školek apod. I Zupka žádal, aby odbory prováděly občanskou kontrolu obchodu, veřejného stravování nebo komunálních služeb. Odbory se také hlásily k odpovědnosti za výchovnou péči ve školách, v Pionýrské organizaci, prohloubení socialistických vztahů na vesnici či šíření kulturně výchovné práce; podle zákona č. 23/1963 Sb. se podílely na organizování závodních organizací Komise lidové kontroly.⁷² Činnost odborů ovlivňovaly i představy o postupném, ale v podstatě dost rychlém přechodu ke komunismu. V duchu těchto představ, které potvrzovala i ústava z roku 1960, se vyhlášovaly nerealistické plány, které potom výrazně přispěly k vytváření národohospodářských disproporcí. Splnění těchto megalomanských plánů vyžadovalo podle Chruščova, Novotného a jim podobných přirozeně mobilizovat pracovní úsilí a různé formy účasti pracujících na řízení. Dosavadní systémy socialistického soutěžení byly obohaceny o nové formy, např. technicko-ekonomické konference, prověrky efektivnosti, celopodnikové výrobní porady, hnutí „za socialistický vztah k práci“ apod. V této době vzniklo také hnutí brigád socialistické práce. Všechny tyto iniciativy přinášely jistý efekt, ale celkově byly neúčinné. Zvrat nepřinesly ani snahy o rostoucí aplikaci vědeckých poznatků. I na této aktivitě se ROH významně podílelo, dlouho pečovalo o rozvoj vědecko-technických iniciativ a v roce 1963 na V. všeodborovém sjezdu došlo k začlenění Čs. vědeckotechnické společnosti do odborových struktur.⁷³

nů je mnoho a jsou nepřehledné. Zákonu o jednotné odborové organizaci se zase vytýkalo, že odbory chápe jako spolek ve starém slova smyslu a vytváří dojem, že odbory vznikly až v roce 1945. Ze zprávy sjezdové komise pro usnesení o závodních výborech základních organizací ROH přednesené s. Gustavem Hniličkou, Odborář 12, č. 10, V. 1959, s. 599–601.

⁷¹ Usnesení VIII. plenární schůze ÚRO k některým otázkám struktury svazových a všeodborových orgánů. Odborář, č. 17, VIII. 1960, s. 905–06.

⁷² Srov. např. Před XII. všeodborovým sjezdem: Sovětské odbory jsou školou komunismu. Práce 19. III. 1959, č. 67, s. 2; Aktivní účastí k obohacení kulturního života. Závěrečný den sjezdu odborářů ze školství, vědy, umění a tisku, tamtéž, s. 4; Dnešní škola – základ zítřejšího života. Tamtéž, 28. III. 1959, č. 75, s. 1; Odbory na pomoc nejmladší směně. Dopis předsednictva ÚRO závodním výborům ROH k oslavám 10. výročí pionýrské organizace, tamtéž, s. 4; Poznámky ke dni. Odbory a škola. Tamtéž, 12. IV. 1959, č. 89, s. 3. Zákon č. 23/1963 Sb., o lidové kontrole a o národohospodářské evidenci.

⁷³ Richter, J.: c. d., s. 48–49.

Stanovy přijaté na sjezdu nepřinášely celkem žádnou velkou změnu, jen se zpřesnila ustanovení o úloze a úkolech svazových a všeodborových orgánů. U svazových orgánů se zdůrazňovala jejich role v zabezpečování výroby, rozvoji socialistického soutěžení, zavádění nové techniky, zvyšování kvalifikace pracovníků, odměňování a pořádání výrobních porad. Všeodborové orgány měly zase představovat nositele jednoty ROH a hrát rozhodující roli při realizaci usnesení ÚRO.

Na sjezdu zazněla kritika nepřiměřené byrokratické zátěže, která nižším odborovým funkcionářům působila velké obtíže. Zmínil se o tom sám předseda František Zupka: Závodní výbor ROH n. p. Koh-i-noor ve Vršovicích dostal od začátku roku do konce dubna 432 korespondenční zásilky, z toho 90 pozvánek, dotazníků a hlášení. Během čtyř měsíců měl závodní výbor vyslat na různé porady, aktivity a semináře na 50 osob. Do závodu Elektropřístroje v Modřanech přišly zase pokyny k zabezpečení plánovaných úkolů na konci roku 1962 z pěti míst: z ÚRO, ústředního, krajského a okresního výboru odborového svazu zaměstnanců ve strojírenství a Pražské odborové rady. Neuvěřitelně rostl počet samotných funkcionářů – na počátku 60. let měl nějakou funkci každý pátý odborář.⁷⁴

Počátky reformy

Rostoucí hospodářské potíže vyústily v roce 1962 v krach třetí pětiletky a dosavadní hospodářské politiky, prosazované v poslední době československým prezidentem a prvním tajemníkem ÚV KSČ Antonínem Novotným. K příčinám hospodářského neúspěchu počítalo komunistické vedení opět nedostatečné působení odborů. Předsednictvo ÚV KSČ konstatovalo 7. dubna 1964, že „místo cílevědomé politickovychovné práce a skutečně socialistické péče o potřeby pracujících se praktická činnost ROH soustřeďuje do značné míry na úzce a strnule přijatá řešení sociálních otázek a plané kulturničení“. V dalších jednáních František Zupka přiznával jisté nedostatky, ale hlavní výtky se pokoušel vyvrátit nebo alespoň oslabit, což se mu více méně podařilo. Alespoň rezoluce z ledna 1965 nemluvila při charakteristice odborové práce o „ochranářství“, nýbrž jen o lživé, populární politice. Osobní animozita mezi ním a Antonínem Novotným i oslabené zdraví vedly nakonec k tomu, že Zupka přenechal v následujících měsících rozhodující aktivitu velkému stoupenci Novotného Miroslavu Pastyříkovi, který také na plenárním zasedání ÚRO 17.–18. listopadu 1965 Zupku vystřídal ve funkci předsedy ROH.⁷⁵

Pod tlakem hospodářských potíží bylo komunistické vedení přitlačeno k pokusu o skutečnou ekonomickou reformu, kterou připravil tým pod vedením Oty Šika. Její radikální jádro bylo zašifrováno do celkem nevinně znějícího úsloví „zdokonalení soustavy plánovitého řízení“.⁷⁶ KSČ se vyslovila pro tuto reformu na svém plenárním zasedání 27.–29. ledna 1965 a na něm také zformulovala rezoluci o postavení, úloze a úkolech ROH v období rozvinuté výstavby socialismu. Podle tohoto dokumentu se měli odboráři nejprve dobře seznámit se zásadami zdokonaleného plánovitého řízení a potom pro ně vhodnými agitačními kampa-

⁷⁴ O činnosti Revolučního odborového hnutí a jeho úkolech v dalším rozvoji socialistické společnosti. Zpráva ÚRO V. všeodborového přednesená předsedou ÚRO s. FZ. Odborář, č. 11–12, V. 1963, s. 512–513.

⁷⁵ Vartíková, M.: František Zupka, s. 237–8, 248–61. Zde Vartíková cituje z osobního fondu Františka Zupky, uloženého dnes ve Slovenském národním archivu v Bratislavě.

⁷⁶ Z obsáhlé literatury, týkající se Šikovy reformy, vybírám zejména tato díla: Průcha, Václav a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, II. díl. Brno 2009, s. 654–658; Šulc, Zdislav: Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945–1995. Brno 1998, zejm. 30–55, resp. 50–55; Vondrová, Jitka: Ekonomická reforma 1965–1969 (edice dokumentů). Brno 2011; Šik, Ota: Jarní probuzení – iluze a skutečnost. Praha 1990 nebo v širších souvislostech Kaplan, Karel: Kořeny československé reformy 1968, I. Československo a rozpory v sovětském bloku, II. Reforma trvale nemocné ekonomiky. Brno 2000; týž: Kořeny československé reformy. III. Změny ve společnosti. IV. Struktura moci. Brno 2002; týž: Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968: společnost a moc. Brno 2008.

němi získat pracující. „ÚV KSČ doporučil ÚRO, aby před pracujícími předstoupila s mobilizačním programem, který by se stal pro ně přitažlivým a k jehož splnění by odborové orgány a organizace soustředily úsilí a iniciativu lidí.“⁷⁷ Měl rovněž připravit nové organizační formy. Odpověď na tyto výzvy dali odboráři na VIII. plenární schůzi 11.–12. února a hlavně na celostátní všeodborové konferenci 20.–21. května 1965. Zde se celá problematika probírala opravdu podrobně, místopředseda ÚRO Miroslav Pastyřík ukazoval ve svém projevu, jak se změní práce odborů, jak vzroste jejich podíl na přípravě plánů a jak budou společně s vládními a hospodářskými orgány mnohem více než dříve zasahovat do vytváření základních národohospodářských proporcí, a tak ovlivňovat růst životní úrovně. V tomto procesu chtěli odbory hrát důstojnou roli; v žádném případě nechtěly jen „připomínkovat“. Poměrně razantní postoj odpovídal zřejmě obavám z předpokládaného posílení ředitelů, jimž měly odbory, chápané jako nositelé obecných zájmů, v případě potřeby oponovat. Větší ochrana zaměstnanců přinášel také ve stejné době přijatý zákoník práce.⁷⁸

O tom, jak vlastně odbory chtějí svou organizační strukturu přizpůsobit novým podmínkám, se na ÚRO již intenzivně jednalo. Předsednictvo ÚRO na svém zasedání 14. dubna 1965 odsouhlasilo předběžný, ale velmi podrobný plán, který se v pozdější době také realizoval.⁷⁹ Podle tohoto návrhu měly i nadále fungovat všeodborové i svazové orgány. Všeodborové orgány měly být zárukou ideové a organizační jednoty, nezbytné při jednání s KSČ i dalšími státními i dobrovolnými organizacemi. Jednota se oceňovala, jak již bylo řečeno, právě i z hlediska nových ekonomických poměrů. Ve spolupráci s vládou a národními výbory se všeodborové orgány měly také starat o ucelený rozvoj příslušného území, o jeho hospodářský potenciál, o kvalitu a dostupnost služeb nebo kultury. Okresním odborovým radám se připisovaly navíc výchovné úkoly.

Rovněž neprůmyslové svazy dále pokračovaly ve své činnosti bez podstatných změn. Protože se v jejich oborech (školství, zdravotnictví, obchod apod.) uplatňoval především územní princip řízení, zůstávala jejich výstavba založena na krajských a okresních výborech.

Úplně jiná situace byla v průmyslu, kde v nových podmínkách posilovala pravomoc a odpovědnost oborových (koncernových) výrobních jednotek a podniků. Tyto změny vyžadovaly od odborů mnohem více konkrétních znalostí každého podniku, oboru i celého odvětví, odborová práce musela být proto co nejkonkrétnější a musela se co nejvíce přizpůsobit struktuře podniků. (Moc originální tato argumentace nebyla!) Na úrovni oborových ředitelství vznikaly oborové komise, složené ze členů ústředních výborů svazů a pracujících v závodech a podnicích příslušného oboru. Složení komise a počet členů schvalovalo předsednictvo nebo plénum ÚVOS. Pokud z pověření ÚVOS oborová komise uzavřela s příslušným oborovým ředitelstvím kolektivní smlouvu nebo stanovila zásady a směry pro socialistickou soutěž či konečně se dohodla na mzdové soustavě, byly tyto dohody závazné pro všechny odborové organizace v daném oboru. Se souhlasem ÚVOS mohla také svolávat porady vedoucích funkcionářů. Tak se oborové komise staly nadřízenými orgány pro základní organizace. Na úrovni podniků vznikaly podnikové výbory, tvořené předsedy závodních výborů těch závodů, které byly do podniku začleněny. Vedle podnikových výborů se počítalo ještě s koordináčními poradami. Ve velkých podnicích koncentrovaných na jedno místo (např. SONP Kladno, VŽKG Košice), ale nikoli dále členěných na závody, se doporučovalo vybudovat jed-

⁷⁷ VOA, f. P-ÚRO, k 73/414, 14. IV. 1965: Zásady řízení práce v odborech a vyřešení tzv. duplicity v řízení odborové práce, Příl. II: Návrh Zásady řízení práce v ROH.

⁷⁸ Vartíková, M.: c. d., s. 257; Richter, J.: c. d., s. 51; O úkolech Revolučního odborového hnutí vyplývajících ze závěrů lednového a dubnového pléna ÚV KSČ. Referát místopředsedy ÚRO s. Miroslava Pastyříka na Celostátní všeodborové konferenci. Odborář 11–12, květen 1965, s. 502. V poněkud pozmeněné formě se tato otázka objevila v diskusi o radách zaměstnanců v letech 1968–69. Zákoník práce byl přijat 16. června 1965 jako zákon č. 65/1965 Sb.

⁷⁹ VOA, f. P-ÚRO 73/414, 14. IV. 1965.

nu závodní odborovou organizaci v čele s celozávodním výborem. Na počátku roku 1966 působilo v průmyslu 164 oborových komisí ÚVOS a 467 podnikových výborů.⁸⁰

Ústřední výbory svazů neměly v této koncepci žádné bezprostřední úkoly, spojené s výrobou, měly se zaměřit na zásadní, koncepční problémy a kontrolní činnost. Stejně se vymezovala i úloha Ústřední rady odborů, v jejímž rámci od 1. dubna 1965 působila tato oddělení: organizační, politickovýchovné, výrobně masové, oddělení práce a mezd, pracovní právní, mezinárodní, hospodářsko-finanční a technické oddělení, dále Ústřední správa nemocenského pojištění a ochrany a bezpečnosti práce, Ústřední správa rekreace ROH a vnitřní správa.⁸¹

Změny roku 1965 vyvolaly určité naděje, které posiloval i VI. sjezd, konaný 31. ledna až 4. února 1967. Z dokumentů, přijatých na tomto sjezdu, bylo jednoznačně nejdůležitější Usnesení k pravomoci závodních a podnikových výborů ROH ve vztahu k vedení organizací v nových podmínkách plánového řízení národního hospodářství. Základní organizace měly sehrát roli rozhodujícího článku odborového řízení, vybaveného pravomocemi pro plnoprávné partnerství hospodářskému vedení v řešení zaměstnaneckých otázek.

Podle pozdějšího svědectví ukazovaly různé porady a schůze, že odboráři sledují tuto problematiku s velkým zájmem. Oborové komise se zdály jako příliš těžkopádné a neprosadily se, ale na druhé straně se podnikové výbory dokázaly docela dobře uplatnit jako respektovaný partner hospodářského vedení. Začaly se také prosazovat dobré účinky zákoníku práce, uzavírání kolektivních smluv přestávalo být formalitou, v základních organizacích i vyšších odborových orgánech se objevovaly snahy prosadit zlepšení pracovních podmínek a především zvýšení mezd. Rovněž se začalo uvažovat o organizační struktuře, některé profese (herci, vědci, skláři, tiskaři) žádaly zastoupení, které by více odpovídalo jejich potřebám.⁸² Odborové hnutí začalo přece jenom poněkud ožívat. ROH – nebo alespoň jeho vedení – si začalo uvědomovat, že jak výrobu, tak pracovní a společenský život bude stále více ovlivňovat vědecký pokrok (nebo vědecko-technická revoluce, jak se tehdy říkalo). Vedoucí orgány se proto snažily zapojit do svých rozhodovacích procesů i sociologické, historické a psychologické poznatky. Tento přístup dokládalo založení Institutu ROH – vlastně výzkumného sociologického a historického pracoviště, svědčí o něm i materiály projednávané v orgánech ÚRO a připomínající spíše obsáhlé sociologické zprávy.

Na druhé straně se odborová práce nezbavila rysů centralismu – vyšší odborové orgány stále přijímaly mnoho rozhodnutí, ponechávajících základním organizacím jen málo prostoru pro samostatné rozhodování; iniciativu nižších odborových složek omezovala i sešňovaná hospodářsko-finanční politika a kádrová praxe, přehlížející pracovitě a zkušeně pracovníky na nižších pozicích a do vedoucích míst dosazující osoby, jejichž hlavní kvalifikací bylo pověření stranických orgánů. Mnohým členům se zdálo, že odbory nemají vlastní tvář, nepřinášejí osobitá stanoviska a nevyužívají politické síly pětimilionové organizace k prosazování oprávněných požadavků svých členů. Po přechodném oživení odborářské aktivity se zase začala šířit nedůvěra k vyšším orgánům a pasivita.

1968–1969

„Obrodný“ proces se vedení ÚRO v čele s M. Pastýříkem zpočátku snažilo ignorovat. O to větší pozornost mu věnovali obyčejní odboráři, kteří na svých schůzích kritizovali pa-

⁸⁰ J. Richter uvádí ke konci roku 1965 104 oborové komise ÚVOS, 501 podnikových výborů a 365 koordinačních porad. Richter, J.: c. d., s. 51.

⁸¹ VOA, f. P-ÚRO 93/ 413, 29. III. 1965.

⁸² VOA, f. Plen-ÚRO 43/98, 43/98: Zpráva o činnosti ROH v období od VI. všeooborového sjezdu; Richter, J.: c. d., s. 52.

sivitu svých představitelů. Mohli se odvolávat na zprávy sdělovacích prostředků, k neaktivnějším patřila bezesporu Práce, která již 21. ledna 1968 poskytla prostor Josefu Smrkovskému, který v článku Oč dnes jde? vysvětloval, že změna ve vedení strany je jen prvním krokem, po němž musí následovat další, hlavně odstranění byrokratických manýr nejen „nahofe“, ale i v nejposlednější vesnici, že se musíme zamýšlet nad současnými vztahy ve společnosti, ale i nad problémy minulosti, že je třeba se připravit nejen na hospodářské, ale i sociální problémy. A přitom všem se nesmí lhát a slibovat neuskutečnitelné. Tento článek vzbudil skutečně mimořádnou odezvu, Práce byla mžikem rozebrána.⁸³ V této angažované linii Práce pokračovala i nadále, zvláště když do čela redakce byl na začátku dubna zvolen Ladislav Velenský.

Situace v odborech se změnila až na V. plenární schůzi ÚRO 21.–22. března 1968. Pod náporom kritiky, týkající se direktivních metod, přílišné centralizace apod., odstoupil Pastyřík a jeho spolupracovníci Kozelka, Pašek, Hamerník a Karlovská. Novým předsedou byl zvolen Karel Poláček, místopředseda ÚRO a předseda odborového svazu kováků. Spolu s Vojtěchem Daubnerem, zástupcem SOR, Jánem Dužim, Michaelem Klímkem, Rudolfem Pacovským a Aloisem Pokorným vytvořili nový sekretariát.⁸⁴ Účastníci březnové plenární schůze vyzvali k zhodnocení dosavadního vývoje a hledání nových programových východisek. Na tyto kroky reagovali běžní odboráři s velkým nadšením, svolávali schůze a vydávali rezoluce, adresované buď ÚRO nebo redakci odborového deníku Práce, která výrazně přispívala k propagaci reformního hnutí. Na dalších schůzích, ať sekretariátu, předsednictva nebo pléna ÚRO či konečně i jiných odborových orgánů se hledaly příčiny neúspěchů a navrhovala nová řešení. Výsledky těchto pokusů zrovna tak jako názory objevující se v tisku nebo v dopisech projednala celostátní porada základních organizací, konaná 19.–20. června. Ta formulovala zásadní stanoviska k mnoha problémům a vytvořila předpoklady pro realizaci nové odborové politiky.

Tuto novou politiku charakterizovala především snaha najít správné postavení odborů ve společnosti a určit aktivity, jimiž se má přednostně zabývat. Bylo jasné, že dřívější zapojování odborů do výrobních úkolů nemůže obstát a naopak odbory musí začít ze všech sil obhajovat zájmy svých členů. V krajním případě se neměly zříkat ani svého nejmocnějšího prostředku – stávky. Použití této zbraně měl vymezovat zvláštní zákon.⁸⁵

Odbory odsuzovaly poručníkování komunistickou stranou, dosazování vedoucích činitelů zvnějšku apod., ale od KSČ, která v roce 1968 zažívala velký nárůst popularity a důvěryhodnosti, se neoddělily. Stále respektovaly její snahu realizovat socialistické ideály a z toho vyvozovaly i její vedoucí postavení ve společnosti. K těmto ideálům se také jednoznačně hlásily. V této souvislosti je ovšem třeba poznamenat, že kladně o socialismu či KSČ mluvili vedoucí představitelé ROH – také komunisté jako třeba předseda Karel Poláček. I oni museli ale také přiznat, že se občas objevilo heslo Odbory bez komunistů apod. Pozitivní vztah ke KSČ nemusel být tedy ani zdaleka obecný.

V předlednovém období a ještě krátce během jara 1968 se předpokládalo, že odborové organizace budou tvořit protiváhu ředitelům podniků a jejich bezprostředním podřízeným, budou v nezbytném případě korigovat jejich rozhodnutí apod. Později se začal uplatňovat jiný přístup – odborovým organizacím měla zůstat jen klasická role zastupování zaměstnanců, zatímco zájmy dělníků a dalších pracovníků, kteří byli teoreticky „vlastníky“ tovarů, měly zastupovat nové orgány – rady pracujících. Odborářům, kteří proklamovali, že do vý-

⁸³ Smrkovský, Josef: Oč dnes jde? Práce 21. ledna 1968, č. 20.

⁸⁴ Pacovský a Pokorný se stali členy sekretariátu až na plenární schůzi 4.–5. června 1968. VOA, f. Plen-ÚRO 41/94.

⁸⁵ Pokorný, Jiří: Stávka a právo na stávku v letech 1968–1969. Pohledy, revue pro politiku, ekonomii, sociologii a historii 5, 1997, č. 3, s. 20–22.

roby nechtějí zasahovat, se takové řešení velice zamlouvalo a vydání zákona o socialistickém podniku, v němž se tyto otázky měly řešit, stále urgovali.⁸⁶

Vedoucí představitelé ÚRO stále opakovali, že svých cílů se mohou odbory domoci jen jako organizace, zachovávající jednotu a zásadu jeden závod – jedna odborová organizace. Tento požadavek se nepodařilo úplně prosadit. Předně se již v létě začalo běžně počítat s federalizací ROH. Na konci dubna 1968 se navíc ustavila jako samostatná organizace Federace lokomotivních čet, navazující na předválečnou Federaci strojířů. Federace lokomotivních čet usilovala původně o samostatnost na odborovém svazu železnic, nikoli na ROH. ÚRO však prohlásila, že trvá na zásadě jeden závod – jedna odborová organizace. FLČ odolala nátlaku, a naopak pasivní rezistencí prosadila, že ministerstvo uznalo fakticky její nezávislost, která skončila až v dubnu 1969, v souvislosti s postupující normalizací.⁸⁷ Nutno ale přiznat, že šlo o jediný případ a další malé, „cechařské“ organizace, porušující základy odborářské výstavby, nevznikly.

Tento vývoj souzněl s úvahami o nové struktuře odborového hnutí. V tomto směru se jednoznačně prosadila opět svazová linie.⁸⁸ Na úrovni okresů měly zůstat okresní rady odborových svazů, zastupující všechny pracující v okrese ve styku s orgány NV a NF a působící jako servisní organizace.

Jak se dalo předpokládat, dosavadních 12 odborových svazů se rozdělilo na mnoho menších. Svoboda pražského jara znamenala pro mnoho odborářů především svobodu rozdělit dosavadní odborové svazy, chápané jako umělé, nuceně vytvořené, na jiné, menší, ale dobrovolně vzniklé svazy. Tato partikularizace, někdy zesměšňovaná, měla zásadní důsledek: v odborech se nevyměnilo jen nejvyšší vedení, nýbrž došlo k volbám na všech úrovních, všude se objevili noví lidé, kteří to mysleli s reformami vážně, a kteří právě proto získali důvěru členské základny a nechtěli ji ztratit. K velké obměně funkcionářů a posunu v politickém složení orgánů došlo i na nižších úrovních, kde se stále více prosazovali příslušníci jiných stran a bezpartijní, např. při volbách do dílenských organizací ve Škodových závodech zůstalo v dílenských výborech 20–40% členů KSČ, zatímco dříve obsazovali komunisté přibližně 80% míst.⁸⁹

Právě proto zapustil obrodný proces v odborech hluboké kořeny. Za těchto okolností je naprosto přirozené, že ÚRO jednoznačně odmítla okupaci Československa vojsky SSSR a dalších států Varšavské smlouvy; ve Výzvě k odborovým organizacím světa žádala odboráře o pomoc a solidaritu vůči intervenci.⁹⁰

I po srpnu 1968 pokračovaly odbory energicky ve svém reformním kurzu, přípravy organizačních změn se ještě prohloubily v souvislosti s federalizací státu. Kromě dosavadních aktivit spolupracovaly některé odborové svazy se Svazem vysokoškolského studentstva.⁹¹ V reformním duchu se podařilo ještě v lednu 1969 uspořádat sjezdy Českého revolučního odborového hnutí a Slovenského revolučního odborového hnutí. Na českém sjezdu byl přijat Statut, který České revoluční odborové hnutí definoval „jako politicky nezávislé dobrovolné sdružení českých odborových svazů. Vyjadřuje a prosazuje politické cíle, sociální a lidská práva, společné zájmy a potřeby členů odborových svazů. Považuje za své poslání

⁸⁶ K tomu blíže: Kovanda, Karel: Zápas o podnikové rady pracujících 1968–1969. Praha 2014; Pokorný, Jiří: Rady pracujících. *Marginalia historica* 3, 2012, č. 2, s. 215–221.

⁸⁷ Bednář, Miloš: Sto let federace strojířů České republiky. Praha 1995, s. 150–157; Hoppe, Jiří: „Nás je moc, Federaci na pomoc!“ *Dějiny a současnost* 36, č. 2, 2014, s. 18–21.

⁸⁸ VOA, f. Plen-ÚRO 43/98, 17.–18. I. 1969: Zpráva o činnosti ROH v období od VI. všeodborového sjezdu.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Prohlášení sekretariátu ÚRO a předsedy ÚV odborových svazů a již uvedenou Výzvu k odborovým organizacím přijalo předsednictvo 24. srpna. VOA, f. P-ÚRO, 96/475, 24. VIII. 1968.

⁹¹ Prohlášení na podporu Svazu vysokoškolského studentstva přijal např. kováčský sjezd. VOA, f. Sjezdy svazů, kart. 3. Další spolupráci v tomto duchu dokumentuje Pecka, Jindřich (vyd.): *Dělnické výbory na obranu svobody tisku*. Praha 1993.

v podmínkách rozvíjení socialismu ochranu a prosazování pracovních, sociálních a kulturních zájmů členů odborových svazů a aktivně působí na rozvoj tvořivých schopností lidí. Prosazuje zlepšování jejich pracovních a životních podmínek. Toto své poslání uskutečňuje po svazové linii.“ Statut dále uváděl, že odborové hnutí se aktivně se účastní výstavby socialismu, usiluje o plné rozvinutí jeho humanitních a demokratických principů, upevňování rovnoprávnosti Čechů a Slováků. Uznává vedoucí roli KSČ ve společnosti, podporuje její program, odpovídající potřebám a zájmům pracujících. Organizace Českého revolučního odborového hnutí spočívala na svazovém principu – členy hnutí byly odborové svazy, jejichž orgány měly zajišťovat plnění úkolů. Nejvyšším orgánem byl přirozeně sjezd, svolávaný Českou radou odborových svazů (ČROS). ČROS měla právo v krajním případě a v dohodě s ústředními výbory českého odborového hnutí vyhlásit na podporu oprávněných politických, hospodářských a sociálních požadavků generální stávkou. Jako předsedu zvolilo plénum ČROS Rudolfa Pacovského, dosavadního předsedu odborového svazu státních orgánů a místního hospodářství a tajemníka ÚRO, určeného za předsedu přípravného výboru ČROS. Místopředsedou se stal Jiří Řečinský a tajemníkem Jan Kříž. Předsednictvo, výkonný orgán ČROS, se skládalo z předsedů českých odborových svazů.

Není pochyb o tom, že taková organizace popírala podstatně předchozí koncepcce, založené na dominantním postavení ústředny. Teď tedy hrály prim jednoznačně svazy. Jako pozůstatek bývalé organizace se udržela okresní rada odborových svazů (OROS), která ovšem již svým názvem a charakteristikou – územní orgán naznačovala, že zdaleka nebude mít postavení bývalých všeodborových orgánů. Navíc šlo o orgán nevolený, nýbrž ustanovovaný

delegováním zástupců základních organizací v okrese, sloužící jako partner ostatních orgánů NF a NV v územích a poskytující členům základních organizací potřebnou poradenskou službu. Výslovně však bylo stanoveno, že základní organizace neřídí. Okresní rada odborových svazů měla ze svého středu zvolit předsedu a rozhodnout, zda bude pro tuto činnost úplně uvolněn nebo ji bude vykonávat bez trvalého uvolnění.⁹²

Nepochybným vyvrcholením, ale zároveň i labutí písní polednových odborů byl VII. všeodborový sjezd, konaný ve dnech 4.–7. března 1969. Sjezd zaujal stanovisko k návrhu zákona o socialistickém podniku a schválil základní dokumenty, zejména Chartu Československého revolučního odborového hnutí. Tento dokument obsahoval „základní ustanovení, která určují postavení, úlohu, činnost a principy výstavby celého odborového hnutí a která jsou nezbytná pro zachování a další upevňování jednoty československých odborů.“ Vyjadřoval podobné zásady jako Statut českého revolučního hnutí; definoval ho jako dobrovolnou, jednotnou, demokratickou a samostatnou zájmovou organizaci dělníků a ostatních pracujících a zdůraznil její federativní charakter i svazový princip její výstavby.

V nově zvolených orgánech převládli stoupenci reformního hnutí, čeští a slovenští odboráři byli zastoupeni paritně. Předsedou se stal opět Karel Poláček.⁹³

Epilog

I ve změněných podmínkách se odboráři snažili udržet alespoň zásady, podle nichž se měla provádět ekonomická reforma. Ze všech velkých organizací vzdorovaly odbory nejdéle, prakticky až do podzimu 1969, normalizačnímu procesu, jehož protagonisté později konstatovali, že „pravice, která začínala ztrácet půdu ve stranických a státních orgánech, se zcela záměrně orientovala na odbory ve snaze přeměnit je v politickou sílu, která bude

⁹² Usnesení I. všesvazového sjezdu Českého revolučního odborového hnutí, Statut Českého revolučního odborového hnutí, Postavení a úkoly územních odborných orgánů, Odborář 3 – únor 1969, s. 13–15, 16–17, 17.

⁹³ Program Československého revolučního odborového hnutí, Stanovisko VII. všeodborového sjezdu k připravovanému zákonu o socialistických podnicích, Charta Československého revolučního odborového hnutí, Odborář 5–6 – březen 1969, s. 3–8, 8–9, 10–12.

v opozici proti KSČ a státu a které by mohla využívat...⁹⁴ Na jejich opětovném podřízení si proto dali skutečně velice záležet. Nejdříve se normalizátorům podařilo zasáhnout v redakci *Práce*, kterou označovali za „druhé centrum“ odborového hnutí, propagující a organizující zásady obrodného procesu. V květnu musel redakci opustit šéfredaktor Ladislav Velenský, hlavní představitel polednové politiky, a další propouštění následovala.⁹⁵ V září 1969 byla odvolána usnesení k 21. srpnu 1968.

Listopadové plénum Československého revolučního odborového hnutí v roce 1969 přehodnotilo některé dokumenty VII. všeodborového sjezdu a zahájilo „očistu“. Během roku 1970 proběhly čistky ve všech odborových orgánech a počet odborových svazů byl opět redukován. Čistky probíhaly pod vedením Jana Pillera, který v únoru 1970 nahradil K. Poláčka. Na plenární schůzi 11. února 1969 byl Piller, tajemník ÚV KSČ, kooptován do pléna ÚR Čs. ROH, zvolen členem předsednictva, sekretariátu a předsedou. Když splnil své povinnosti, byl v březnu 1971 vystřídán Karlem Hoffmannem, který jako ředitel Ústřední správy spojů v srpnu 1968 aktivně podpořil okupační vojska. VIII. všeodborový sjezd, konaný 12.–15. června 1972, potvrdil normalizační závěry, schválil jednotné stanoviny ROH, které znamenaly návrat k pojetí odborů jako převodní páky KSČ a k bývalé struktuře svazových a všeodborových orgánů. Dále přijal usnesení o hlavních úkolech ROH při další výstavbě socialismu po XIV. sjezdu KSČ, provolání k rozvoji pracovní iniciativy a další dokumenty. Po sjezdu se obnovil tradiční název Ústřední rada odborů, Česká rada odborových svazů začala používat názvu Česká odborová rada – ČOR.

Další léta nepřinesla v zásadě nic nového. Členství v odborech bylo nadále masové (přesahující 90%), ale formální. Odborové orgány se pokoušely působit na své členy ideologicky, ale nepochybně s menším přesvědčením a razancí než v 50. a 60. letech, členové rádi přijímali různá vylepšení sociální situace, které odbory poskytovaly, tj. zejména rekreace, ale nijak zvlášť se neangažovali. Změna nepřinesla ani sovětská politika přestavby, kterou všichni oficiální českoslovenští činitelé verbálně přijímali, ale ve skutečnosti odmítali, mj. právě kvůli podobnostem s obrodným hnutím 1968–69. V roce 1987 sice odešel z čela ÚRO Karel Hoffmann, ale svazácký funkcionář a velvyslanec v SSSR Miroslav Zavadil, který ho nahradil, patřil do stejné kategorie normalizátorů. Největší vymoženost přestavbového období v odborech představovala skutečnost, že ve volbách do závodních výborů na podzim 1989 se mohlo již vybírat z několika kandidátů.

Nespokojenost občanů a zároveň obyčejných členů ROH s režimem se stupňovala a vyvrcholila v listopadu 1989. Proti brutálnímu zákroku policie vůči demonstrantům začaly protestovat i podnikové výbory ROH. Konec režimu, který ztratil všechny opory, znamenala generální stávka. Výbory, které ji připravily, vytvořily zárodky nového, autentického odborového hnutí, jejich představitelé se 24. listopadu spojili do Sdružení stávkových výborů (SSV). Na poslední chvíli se vzpamatovalo i staré vedení ROH. Uvědomilo si, že staré, zprofanované struktury v čele s Miroslavem Zavadilem nedokáží reagovat na změněné poměry a kvůli své minulosti ani nedokáží nikoho oslovit. Řízení ROH převzal Akční výbor (AV), vedený Karlem Henešem, bývalým horníkem a předsedou okresní odborové rady. Jako třetí síla se profilovaly odborové svazy, které začaly opět procházet organizační přestavbou. Na všeodborovém a všesvazovém sjezdu 2.–3. března 1990 převzaly aparát i majetek dosavadního ROH. ROH bylo zrušeno.⁹⁶

⁹⁴ Závěry z krizového vývoje v ROH mezi VI. a VIII. všeodborovým sjezdem, Praha 1972, s. 36.

⁹⁵ Závěry, s. 32; Pokorný, Jiří: Odborový tisk 1967–69. In: Pražské jaro 1968. Literatura – film – média. Materiály z mezinárodní konference pořádané Literárními akademii za spolupráce s Městskou knihovnou. Praha 20.–22. května 2008. Praha 2009, s. 348–355.

⁹⁶ Pokorný, Jiří: Pracovat a nebát se. Kapitoly z dějin odborů v českých zemích. Praha 2015, s. 173–194.

Příloha 1:

Odborové svazy v roce 1946:

ÚVS zaměstnanců v hornictví

ÚVS zaměstnanců v dopravě

ÚVS zaměstnanců v kovoprůmyslu

ÚVS zaměstnanců v zemědělství a lesnictví

ÚVS zaměstnanců v průmyslu potravin a poživatin

ÚVS zaměstnanců v průmyslu lučebním

ÚVS zaměstnanců v průmyslu tiskařském a knihařském

ÚVS zaměstnanců ve stavebním průmyslu

ÚVS zaměstnanců v dřevoprůmyslu

ÚVS zaměstnanců v průmyslu textilním a kožařském

ÚVS zaměstnanců v průmyslu sklářském a keramickém

ÚVS zaměstnanců v obchodu

ÚVS zaměstnanců v peněžnictví

ÚVS zaměstnanců ve zdravotní službě

ÚVS zaměstnanců vnitřní a zahraniční správy

ÚVS zaměstnanců finanční správy

ÚVS zaměstnanců justiční a právní služby

ÚVS zaměstnanců školské a kulturní služby

ÚVS zaměstnanců sociální služby

ÚVS zaměstnanců Sboru národní bezpečnosti

ÚVS zaměstnanců různých povolání

Příloha 2:

Odborové svazy v roce 1952, jejich velikost a odpovídající ministerstva:

Č.	Svaz zaměstnanců	Počet ZOS	Počet členů	Odpovídající ministerstvo
1	uhelných dolů	292	129 875	paliv a energetiky
2	hutí a rudných dolů	194	180 000	hutního průmyslu a rudných dolů
3	závodů těžkého strojírenství	610	252 368	těžkého strojírenství
4	všeobecného strojírenství	199	206 000	všeobecného strojírenství
5	závodů chemického průmyslu	285	91 946	chemického průmyslu
6	závodů energetiky	290	48 500	paliv a energetiky
7	stavebnictví	1 833	350 804	stavebního průmyslu
8	v dopravě	1 480	212 892	dopravy
9	státních statků a STS	902	159 405	zemědělství
10	v lesnictví, dřevoprávního, papírenského průmyslu	1 698	208 779	lesů a dřevařského průmyslu
11	textilního a kožářského průmyslu	1 679	395 640	lehkého průmyslu
12	sklářského a keramického průmyslu	294	58 130	lehkého průmyslu
13	potravinářského průmyslu	1373	146 721	potravinářského průmyslu
14	v místním hospodářství	1 921	235 739	vnitřní
15	občanských zaměstnanců ve vojenské správě	0	0	obrany
16	tiskárenského a knihařského průmyslu	306	33 044	informací
17	v obchodě	2 511	282 052	vnitřního – zahraničního obchodu
18	pošt	184	49 618	pošt
19	v peněžnictví a pojišťovnictví	270	29 812	financí
20	veřejné správy a justice	1 048	130 236	vnitřní – spravedlnosti
21	školský	717	109 577	školský
22	zdravotní služby	787	103 667	
23	kulturní a umělecké služby	367	90 503	informací
24	posluchačů a pracovníků vysokých škol	0	32 771	školský
25	národní bezpečnosti	0	0	národní bezpečnosti
		19 240	3 538 079	

Příloha 3: České odborové svazy v roce 1969

(Odborář, č. 5–6, březen 1969)

Č.	Český odborový svaz pracovníků	Předseda
1	hornictví, plynárenství a geologie	Karel Mentel
2	energetiky	Karel Čížek
3	kovoprůmyslu	Inž. Vlastimil Toman
4	chemického průmyslu	Zdeněk Jonáš
5	stavebního průmyslu	Karel Šindelář
6	zemědělství	Jaroslav Kašpárek
7	lesního hospodářství	Inž. Miroslav Nozar
8	vodního hospodářství	Zdeněk Hejna
9	dřevoprůmyslu	Josef Zápotocký
10	textilního, oděvního a kožedělného průmyslu	Miloš Tůma
11	sklářského a keramického průmyslu	Josef Šťastný
12	místního hospodářství	František Hejl
13	potravinářského průmyslu	Čeněk Trojan
14	tisku	Zdeněk Špolák
15	železnic	František Vála
16	dopravy a silničního hospodářství	Jiří Drda
17	pošt a telekomunikací	Miloš Koukol
18	státního obchodu	Vlastislava Brabcová
19	spotřebních družstev	Jaromír Kubart
20	státních orgánů	Jaroslav Hrdlička
21	peněžnictví a pojišťovnictví	Inž. Pavel Opitz
22	zdravotnictví	MUDr. Jaroslav Bakstein
23	školství a vědy	Václav Vaněk
24	umění a kultury	Vlastimil Fišar
25	Čs. lidové armády	Bohumil Knap
26	bezpečnostních a ozbrojených složek	Václav Moudrý
27	průmyslu papíru a celulózy	Václav Traxl
28	montážních a dodavatelských organizací	Jiří Rychtařík
29	oboru projektové a inženýrské činnosti	Inž. Pavel Hrbek
30	zahraničního obchodu	Květa Matušková
31	pohostinství a hotelů	Otakar Hrdlička

Organisatorische Entwicklung der Organe des Gewerkschaftsverbands ROH 1945–1969

Der Artikel ist der organisatorischen Struktur der Revolutionären Gewerkschaftsbewegung (ROH) gewidmet. Dabei handelte es sich um eine einheitliche Gewerkschaftsorganisation, die in den letzten Jahren des Zweiten Weltkriegs entstanden ist. Der Gewerkschaftsverband, sehr mitgliederstark und reich, betrieb offiziell eine überparteiliche Politik, bekannte sich aber offen zum Sozialismus und fügte sich inoffiziell, mittels seiner Spitzenvertreter, der Politik der kommunistischen Partei.

Der Autor befasst sich mit den Grundorganisationen der Gewerkschaften und den Betriebsräten (die alle Arbeitnehmer eines Betriebs repräsentieren sollten). Schließlich wurden die beiden Institutionen in einen Organ vereinigt. Das Hauptaugenmerk liegt auf der Entwicklung der ROH-Leitungsorgane – der Plenarsitzung des Zentralrates der Gewerkschaften (der Zentrale), des Vorstands und des Sekretariats. Der Verfasser widmet sich auch den Beziehungen zwischen den Gewerkschaftsverbänden und den „gesamtgewerkschaftlichen“, das heißt örtlichen Organen, also den Kreis- und Bezirksräten. Eben die gesamtgewerkschaftlichen Organe spielten anfangs eine dominierende Rolle, weil die Gewerkschaftsführung den Verbänden misstraute, und zwar aus der Befürchtung, sie könnten von zentrifugalen Tendenzen oder sogar von oppositionell gestimmten Vertretern nichtkommunistischer Parteien beeinflusst werden. Mit der Zeit stieg die Rolle der Verbände, denn die Gewerkschaften hielten es für ihre wichtigste Aufgabe, zu Gunsten des Aufbaus des Sozialismus die Produktion zu fördern und sich an der Steigerung der Arbeitsanstrengung und der Arbeitsproduktivität zu beteiligen. Diese Bemühungen widersprachen ihren Pflichten bei der Verteidigung der Sozialrechte der Arbeitnehmer.

Die kommunistische Partei kontrollierte die Gewerkschaften und beauftragte sie mit Aufgaben, insbesondere im Bereich der Produktion. Die Gewerkschaften unterordneten sich der Partei, doch in bestimmten Perioden gab es Bemühungen, ihre eigenen Ansichten und Vorgehensweisen durchzusetzen. In den Jahren 1968–1969 wurden sie relativ selbstständig und fingen an, über die sozialen Interessen ihrer Mitglieder zu wachen. In der Gewerkschaftspresse und bei Sitzungen wurde über das Streikrecht und ähnliche Themen diskutiert. Da in jener Zeit in allen Gewerkschaftsorganisationen die Wahlen durchgeführt wurden, durch die die Spitzenfunktionäre ausgetauscht wurden, gewannen die Anhänger der Reformbewegung darin eine starke Vertretung. Zur „Normalisierung“, das heißt einer Anpassung der Gewerkschaften an die Bedürfnisse des neuen, wieder völlig prosovjetschen Regimes, kam es mit einer gewissen Verspätung.

Der Artikel endet mit dem Anfang der Normalisierung. Abschließend wird die weitere Entwicklung der Revolutionären Gewerkschaftsbewegung ROH bis zu ihrer Auflösung 1990 kurz zusammengefasst.

Organisation development of Revolutionary Trade Union Movement (ROH) in 1945–1969

The paper deals with the organisation structure of the Revolutionary Trade Union Movement, a united trade union that was established in the last years of the World War II. This organisation, very numerous and wealthy one, carried out, officially, a non-partisan policy, yet, it openly proclaimed itself to socialism and, unofficially, by means of its leading representatives, it was submitted to the politics of the Communist Party.

The author follows up the basic trade union organisations and factory councils (that were supposed to represent all company employees) – eventually, both institutions merged

together. The main concern is paid to the development of leading ROH authorities, i. e. the plenary meetings of Central Council of Trade Unions (the Central Office), the managing board and the secretariat. It also pursues the relation between the particular trade unions and the local, district, and county councils representing all trade unions. At the beginning, the all-trade-unions councils prevailed, since the ROH leading board did not trust individual unions, fearing that centrifugal tendencies or even non-communist party representatives might prevail. However, gradually, the role of particular unions was becoming more important since these considered the support of the production, their participation in increasing the labour effort and productivity to be their main task in building up socialism. These efforts consequently collided with unions' duties in defending the workers' rights.

The Communist Party held the control over trade unions; it gave them tasks, especially in production sphere. The trade unions submitted to the Party, yet, in certain periods, they were trying to push through with their own opinions and approaches. In 1968–1969, they became independent and started to watch over, first of all, the social welfare of their members. The trade unions press and the meetings started to voice, once again, the right to strike etc. Since in all trade unions organisations, the elections took place that had brought about a major change of leading representatives, the followers of the political liberalisation process gained a strong representation. The “normalisation”, that is an adjustment of trade unions to needs of the new, once again a fully pro-Soviet regime, occurred with a certain delay.

The paper is concluded with the arrival of normalisation, only briefly it sketches a further development to the year 1990 when the ROH was dissolved.